

Elisabeth/Alžběta Schenková, knihovnice se židovskými kořeny a doktorátem z prehistorie

Miloš Hlava

1. Úvodem...

Je samozřejmé, že nedílnou součástí dějin archeologie jsou osobnosti, pro něž stál tento obor na okraji profesních, resp. zájmových aktivit a víceméně do něj pouze nahlédly. Jednou z nich je Elisabeth Schenková, která v roce 1935 absolvovala Německou univerzitu v Praze s disertací s námětem z prehistorie a v letech 1934–1938/1939 byla (pasivní) členkou Německé společnosti pro pravěk a ranou dobu dějinnou v Československu (*Deutsche Gesellschaft für Vor- und Frühgeschichte in der Tschechoslowakei*), spolku sdružujícího od svého vzniku v roce 1924 především národnostně německé zájemce o prehistorii; zároveň byla tehdy také odběratelkou časopisu *Sudeta*. Profesně byla od svých zhruba třiceti let spojena s knihovnictvím, v němž naopak zanechala poměrně výraznou stopu, třebaže také zde její jméno v současné době rezonuje pouze u těch, kteří se zajímají o minulost svého oboru.

Přestože se (alespoň podle současných znalostí) v archeologii pohybovala jen krátce a po úspěšném završení univerzitního studia se v ni již aktivně neangažovala, pro dějiny tohoto oboru stojí za pozornost dva aspekty, jež jsou s ní spojeny. Jednak byla jednou ze sedmi studentek, které v 30. letech 20. století absolvovaly Německou univerzitu v Praze s disertací s námětem z prehistorie, jednak měla rodinné židovské kořeny, jež výrazně ovlivnily její život (především) v letech 1938–1945.

V dosavadní literatuře o dějinách archeologie v českých zemích se Elisabeth Schenková až do nedávné doby pouze mihla, a to právě v souvislosti se svým studiem prehistorie na Německé univerzitě v Praze (*Blažek 2006*, 238; *Hlava 2019*, 172, pozn. 543; *týž 2025a*, 52, pozn. 14). Naproti tomu v dějinách knihovnictví se jí dostalo dokonce samostatného (a relativně podrobného) hesla v oficiálním internetovém *Slovníku českých knihovníků*¹, z něhož byly její biografické údaje před několika lety kompletně převzaty do souhrnné stati o absolventkách prehistorie na Německé univerzitě v Praze v 30. letech 20. století v rámci projektu mapujícího působení žen v německé archeologii (*Gutsmiedl-Schumann 2023*).

Následující strany si kladou za cíl představit životní i profesní peripetie Elisabeth Schenkové podle dostupných (a identifikovaných) pramenů české provenience, a to do let 1947–1948, kdy (především) ze zdravotních důvodů odcestovala z Československa do Velké Británie a už se nevrátila nazpět. Je vhodné upozornit, že text je zaměřen především na její profesní působení v knihovnictví meziválečného Československa a archeologie v něm tvoří pouze marginální téma. A poznamenejme, že v životním příběhu Elisabeth Schenkové zůstává řada bílých míst. Archivní prameny české provenience poskytují potřebné informace teprve zhruba od let 1927/1928, kdy slečně Elisabeth bylo již třicet let. Zároveň ponechávají otazník nad jejími osudy v letech 1940–1945, které se (prozatím?) nepodařilo objasnit.²

1 Viz Schenk, Elisabeth M., 1898-1979 – SCK [přístup 31. 1. 2026]. Internetový *Slovník českých knihovníků* je průběžně doplňován a upravován.

2 Použité zkratky: Archiv KPR – Archiv Kanceláře prezidenta republiky; Archiv NK – Archiv Národní knihovny; Archiv UK – Archiv Univerzity Karlovy; NA – Národní archiv; čj. – číslo jednací; čo. – číslo orientační; čp. – číslo popisné; fol. – folio; sign. – signatura; str. – strana. Pravopis dobových textů (především interpunkce) byl upraven jen v nezbytných případech. Za zpřístupnění nezpracovaných částí fondu Národní a univerzitní knihovna (spisy z let 1938–1940) v Archivu Národní knihovny děkuji Markétě Kabůrkové. Za vyhledání údajů o Elisabeth Schenkové ve fondech Policejní ředitelství Praha II – evidence obyvatelstva, 1914–1953, Policejní ředitelství Praha II – všeobecná spisovna, 1931–1940, Policejní ředitelství Praha II – všeobecná spisovna, 1941–1950 a Státní úřad statistický I, jež jsou uloženy v Národním archivu, děkuji Jitce Prajzlerové. Za informace o způsobu studia

Je také vhodné vysvětlit, proč jsou v názvu článku použity dvě verze jejího křestního jména. Až do 40. let 20. století bylo sice obvyklé, že v německém a českém prostředí byly běžně používány zaměnitelné německé a české varianty křestních jmen bez ohledu na národnost osoby (resp. bez ohledu na oficiální křestní jméno), avšak tento charakteristický dobový rys zde není směrodatný. Ostatně Schenková používala ještě třetí verzi svého křestního jména, a to v maďarštině – Erzsébet. Podstatný je jiný faktor. V roce 1930 se při sčítání obyvatelstva přihlásila k německé národnosti³ a její profesní okolí na ni v 30. letech 20. století právě takto také pohlíželo, avšak po II. světové válce v oficiální žádosti o vydání cestovního pasu uvedla, že její národnost je česká,⁴ byť na toto tvrzení je třeba nahlížet s ohledem na dobové poválečné poměry a její snahu získat (a zachovat si) československé občanství. Dodejme, že v textu tohoto článku bude Schenková vystupovat pouze jako Elisabeth; v odkazech na archivní prameny (především u korespondence) však bude použita iniciála křestního jména podle originálu (E. vs. A.), což ostatně samo o sobě naznačuje, v jakém jazyce je příslušný dokument sepsán.

2. Elisabeth Schenková: životní a profesní osudy

Elisabeth Schenková (obr. 1) spatřila světlo světa 2. března 1898 v (dnešní) Bratislavě v židovské rodině Alberta Schenka a Sidonie, rozené Spechtové. V tomto městě ostatně měla až do 40. let 20. století domovské právo. Dne 5. června 1918 maturovala na tamějším maďarském evangelickém lyceu augsburškého vyznání (*A Pozsonyi Ágostai Hitvallásu Evangelikus Liceum*).⁵ Na začátku podzimu 1927 se z Bratislavy přestěhovala do Prahy, kde až do roku 1933 bydlela v různých podnájmech; poté si koupila byt na Dlouhé třídě 736/23 na Starém Městě.⁶ Zhruba půl roku po příchodu do Prahy, dne 25. března 1928, se nechala pokřtít; domnívala se, že se tím natrvalo rozešla se svými židovskými kořeny, avšak budoucnost ukázala, že šlo o pouhou iluzi.⁷ Byla nepochybně jazykově nadaná – podle pozdějších oficiál-

---

Elisabeth Schenkové na evangelickém lyceu a o jejich přednáškách v rozhlase vděčím Martinu Neumannovi (Historický ústav Slovenskej akadémie vied).

- 3 Viz sčítací arch ze sčítání obyvatel Československa v roce 1930; NA, fond Státní úřad statistický I, sign. Praha II č. p. 1130.
- 4 Žádost o cestovní pas (Dr. Alžběta Schenková), červenec 1947; NA, fond Policejní ředitelství Praha II – všeobecná spisovna, 1941–1950, karton 10010, sign. S 1301/20, fol. 1.
- 5 Údaje o rodičích, datu maturity na evangelickém lyceu a domovském právu v Bratislavě jsou uvedeny podle: (1) dopis A. Schenkové Policejnímu ředitelství v Praze, 1. července 1931; NA, fond Policejní ředitelství Praha II – všeobecná spisovna, 1931–1940, karton 10444, sign. S 1422/6, fol. 5; (2) Rigorózní protokol Filosofické fakulty Německé univerzity v Praze, 26. dubna 1929 – 11. června 1940; Archiv UK, fond Filozofická fakulta Německé univerzity v Praze, kniha 3, inv. č. 3, str. 136; (3) Žádost o cestovní pas (Dr. Alžběta Schenková), červenec 1947; NA, fond Policejní ředitelství Praha II – všeobecná spisovna, 1941–1950, karton 10010, sign. S 1301/20, fol. 1. V archivních pramenech se sice objevuje, že vystudovala maďarské evangelické gymnázium, ale v Bratislavě tehdy existovalo pouze evangelické lyceum. Viz Rigorózní protokol Filosofické fakulty Německé univerzity v Praze, 26. dubna 1929 – 11. června 1940; Archiv UK, fond Filozofická fakulta Německé univerzity v Praze, kniha 3, inv. č. 3, str. 136 („*Ungar. Gymnasium Bratislava*“); Osobní výkaz (PhDr. Alžběta Schenková), nedatováno [1936/1947?!]; NA, fond Ministerstvo školství a kultury – osobní, karton 206, složka Alžběta Schenková („*maturovala na evangelickém gymnasiu v Bratislavě*“). Elisabeth Schenková je ovšem v jeho ročenkách zachycena pouze ve školním roce 1917/1918 jako (externí) studentka VII. ročníku (*Hirschmann ed. 1918*, 65).
- 6 Adresy jednotlivých podnájmu do roku 1933 (s ne zcela konsekventními daty): Letohradská 1212/38 (od 8. října 1927), Zátíší 1212/7 (3. listopadu – 9. prosince 1927), Nekázanka 877/13 (od 30. ledna 1928), Jilská 527/2 (24. listopadu 1928 – 10. dubna 1930), Hálkova 1616/13 (5. května – 4. prosince 1930), Zlatnická 1130/10 (od 12. listopadu 1930), Zlatnická 1127/4 (od 11. ledna 1933). Mezi stěhováními z Jilské do Hálkovy ulice bydlela přechodně v Bratislavě. Viz přihlašovací lístek; NA, fond Policejní ředitelství Praha II – evidence obyvatelstva, 1914–1953 (Schenková Alžběta). Bydliště na Dlouhé třídě, v němž byla policejně hlášena 6. května 1933, figuruje v různých archiváliích pod č. 31; na přihlašovacím lístku byla původně uvedena adresa Dlouhá třída 736/31, avšak č. 31 bylo později (v roce 1944?) přeškrtnuto a nahrazeno č. 23, jež odpovídalo čp. 736 (viz tamtéž).
- 7 Přesné datum křtu je uvedeno v dopise A. Schenkové J. Hroznému, 12. února 1939; Archiv NK, fond Národní a universitní knihovna (neuspořádáno), Spisy 1939, spis čj. 525/1939 (Schenková v tomto dopise také uvedla

ních údajů plně („*slovem i písmem*“) ovládala češtinu, němčinu, maďarštinu a angličtinu (a znalost těchto čtyř jazyků také profesně využívala), zčásti („*dostatečně*“) rovněž francouzštinu a holandštinu.⁸ Ostatně dochovaná korespondence a úřední dokumenty, jakož i rukopisné a publikované práce z jejího pera jsou psány dokonalou češtinou a němčinou.

Její životním posláním a vášní se stalo knihovnictví. Mezi válečné Československo záhy po svém vzniku iniciovalo zákonem č. 430/1919 Sb. o veřejných knihovnách obecních ze dne 22. července 1919⁹ zakládání veřejných knihoven ve všech politických obcích (včetně tzv. menšinových knihoven či menšinových oddělení knihoven v obcích, v nichž žilo alespoň 400 obyvatel národnostní menšiny podle posledního sčítání obyvatelstva, resp. byla v nich veřejná menšinová škola), jimž ovšem chyběl kvalifikovaný personál (*Kubiček 2018*, 39–42; *týž 2019*, 143–147). Přitom knihovny v obcích nad 10 000 obyvatel měli vést knihovníci se státní knihovnickou zkouškou, složenou (zpravidla) po jednorocním specializovaném studiu. Jejich odborné přípravě měla sloužit státní knihovnická škola, jež byla v návaznosti na knihovnický zákon a vládní prováděcí nařízení založena ve dvou jazykových mutacích – v roce 1920 vznikla státní česká knihovnická škola v Praze, v roce 1921 pak byla konstituována státní německá knihovnická škola v Ústí nad Labem. Otevření každého ročníku záviselo na rozhodnutí ministerstva školství a národní osvěty, jež zohledňovalo nejen počet zájemců, ale také následné uplatnění absolventů v knihovnictví, jež sledovalo a vyhodnocovalo. Kromě státních knihovnických škol ministerstvo pravidelně zaštiťovalo mj. letní třínedělní kurzy zakončené rovněž knihovnickou zkouškou, jež byly určeny pro správce knihoven v obcích od 2000 do 10 000 obyvatel (*Cejpek 2008*, 184–187, 191–192; *Kubiček 2019*, 143–147, 154–155, 170–173, 193–194).

Elisabeth Schenková ve školním roce 1927/1928 studovala v státní německé knihovnické škole a 25. června 1928 složila s vyznamenáním státní knihovnickou zkoušku (*Anonymus 1928a*).¹⁰ Tento školní rok byl ovšem poněkud atypický. Státní německá knihovnická škola byla totiž tehdy přeložena z Ústí nad Labem do Prahy, kde probíhala výuka i závěrečná státní zkouška v prostorách paláce Kinských využívaných do té doby státní českou knihovnickou školou. Ta naopak v tomto školním roce otevřena nebyla.¹¹ Přestěhování slečny Elisabeth z Bratislavy do Prahy na začátku podzimu 1927 mělo tudíž evidentně souvislost právě s jejím studiem knihovnictví.

Obr. 1. Elisabeth Schenková na fotografii z roku 1947, jež byla přiložena k žádosti o cestovní pas (NA, fond Policejní ředitelství Praha II – všeobecná spisovna, 1941–1950, karton 10010, sign. S 1301/20, fol. 1).

motivy svého rozhodnutí: „*Stala jsem se křesťankou z vlastního popudu bez ohledu na hmotný nebo sociální prospěch. Věřila jsem ovšem slovům kněze při křtu, že se stanu novým člověkem, členem křesťanské církve.*“)

- 8 Osobní výkaz (PhDr. Alžběta Schenková), nedatováno [1936/1947?!]; NA, fond Ministerstvo školství a kultury – osobní, karton 206, složka Alžběta Schenková.
- 9 Ve Sbirce zákonů a nařízení byl zveřejněn 30. července 1919, poté byl doplněn vládním prováděcím nařízením z 5. listopadu 1919, vydaným 22. listopadu 1919.
- 10 Viz též Osobní výkaz (PhDr. Alžběta Schenková), nedatováno [1936/1947?!]; NA, fond Ministerstvo školství a kultury – osobní, karton 206, složka Alžběta Schenková.
- 11 K otevření státní německé knihovnické školy a uzavření státní české knihovnické školy ve školním roce 1927/1928 viz koncepty dopisů ministerstva školství a národní osvěty Říšskému ústředí německých osvětových sborů v Teplicích-Šanově (informace o německé škole) a státní škole knihovnické (informace o české škole), 6. května 1927; NA, fond Ministerstvo školství, karton 3481, spis čj. 21592/1927. Dodejme, že česká knihovnická škola byla v předchozích letech otevřena kontinuálně, zatímco německá knihovnická škola byla ve školních letech 1924/1925, 1925/1926 a 1926/1927 uzavřena.

V roce 1928 byly obě knihovnické školy sloučeny. Sídlem jednotné státní knihovnické školy se stala Praha, ovšem rozdělení výuky do dvou sekcí podle jazyka zůstalo zachováno. Státní knihovnická škola měla od té doby dva běhy (*Lehrgänge*) – český a německý; studium zůstalo rozděleno do dvou semestrů tvořících školní rok. Ani spojená státní knihovnická škola však neměla na různých ustláno a peripetie, jež zažívala, byly mj. důsledkem odlišných požadavků na správu různých typů knihoven i osobní řevnivosti v oboru. Na pražské Univerzitě Karlově měla totiž od roku 1927 konkurenci v podobě jednoletých a dvouletých vysokoškolských knihovnických kurzů, vedených Zdeňkem Václavem Tobolkou (právě v roce 1927 se zde habilitoval pro knihovnictví) a určených primárně pro budoucí zaměstnance odborných, resp. vědeckých knihoven. Paradoxně právě Tobolka byl od roku 1920 (externím) ředitelem původní státní české knihovnické školy.

Názorové i lidské rozpory vedly také k organizační roztržiténosti knihovnických spolků, byť to platilo pouze pro národnostně české (resp. československé) knihovnictví. Již v roce 1919 byl konstituován Spolek československých knihovníků a jejich přátel (vydávající od roku 1922 *Časopis československých knihovníků*), ovšem jednotná stavovská organizace nevydržela ani jedno desetiletí. Vedle ní totiž vznikly další profesní spolky, jež již podle názvu hájily specifické zájmy konkrétních skupin knihovníků – Spolek veřejných obecních knihovníků na přelomu let 1926 a 1927 (v čele s Jiřím Mahenem), Československá knihovědná společnost v roce 1930 (v čele se Zdeňkem Václavem Tobolkou) a Sdružení venkovských obecních knihovníků v červnu 1932 (napojené na struktury agrární strany). Obrat nastal teprve v letech 1934–1935, kdy se podařilo vytvořit Ústřední spolek československých knihovníků sloučením původního Spolku československých knihovníků a jejich přátel a mahenovského Spolku veřejných obecních knihovníků (*Burgetová 2012; Kubiček 2019, 185–191*). Německé knihovnictví bylo zprvu zastřešeno ve Svazu německých knihovníků v Československé republice (*Verband der deutschen Buchwarte in der tschechoslowakischen Republik*), založeném v roce 1921 (v letech 1923–1927 vydával měsíčník *Buch und Volk*). Již záhy však bylo knihovnictví vtěleno do spolkových struktur osvětové péče a v letech 1928–1936 našlo svoji publikační platformu v časopise *Volksbildungsarbeit*, nahrazeném v letech 1937–1938 – po vzniku ústředního Ústavu pro německou lidovou výchovu v Československé republice (*Institut für deutsche Volksbildung in der Tschechoslowakischen Republik*) – periodikem *Volk und Kultur* (srv. *Schenk 1972, 104–105, 107–108*).

Elisabeth Schenková již ve školním roce 1928/1929 (tj. záhy po složení státní knihovnické zkoušky) vedla praktická katalogizační cvičení v německém běhu sjednocené státní knihovnické školy a stejnou výukou byla pověřena také pro školní rok 1929/1930.¹² Ministerstvo školství a národní osvěty mělo ovšem opět právo neotevírat jednotlivé ročníky. Znovu záleželo nejen na množství zájemců o studium, ale také na dalších faktorech – nyní to byly především rozpočtové možnosti státu (a ministerstva), jež byly po roce 1929 v důsledku obecné hospodářské krize značně omezené. Především právě z tohoto důvodu nebyl německý běh státní knihovnické školy v letech 1929/1930–1933/1934 (tj. pět let po sobě!) vůbec otevřen, třebaže uchazeči-studenti nechyběli.¹³ V dalších třech školních letech (tj. 1934/1935–

12 Osobní výkaz (PhDr. Alžběta Schenková), nedatováno [1936/1947?!]; NA, fond Ministerstvo školství a kultury – osobní, karton 206, složka Alžběta Schenková (s informací o vedení výuky pouze ve školním roce 1929/1930). Na její podíl na výuce ve školním roce 1928/1929 ukazuje informace z interního záznamu jednoho z ministerských úředníků, učiněného v souvislosti s přípravou školního roku 1929/1930: „Poněvadž do německého běhu je přihlášen jen nepatrný počet, bylo by tyto posluchače zapsati do českého běhu. Dosavadní výpomocná síla Alžběta Schenková měla by pro ně 4 hodinová praktika a na konci roku od 1. května byl by pro ně uspořádán korepetiční kurs za účasti docentů, jmenovaných pro vyučování na německém běhu státní školy knihovnické. (...) Alžběta Schenková dostávala odměnu 400 Kč za práce pro německý běh. Nyní bude míti 4 hodiny týdně po celý rok praktická cvičení pro německé posluchače pod dozorem rady knihovní služby Dr. Ant. Mouchy. Jednu hodinu týdně bylo by u ní rovněž honorovati roční částkou 700 Kč.“ Interní záznam, nedatováno [říjen 1929]; NA, fond Ministerstvo školství, karton 3481, spis čj. 124312/1929. Ve školním roce 1929/1930 Schenková tudíž nakonec přednášela pro německé posluchače zapsané nuceně do českého běhu. V oficiálním seznamu pedagogů a zaměstnanců jmenovaných ministerstvem je uvedena pouze ve školním roce 1929/1930 jako tajemnice v českém běhu (*Sborník MŠANO 1929–30, 193*); v předchozím školním roce se v seznamu neobjevuje (*Sborník MŠANO 1928–29, 180*).

13 Český běh státní knihovnické školy nebyl otevřen pouze v letech 1932/1933 a 1933/1934 (státní knihovnické zkoušky byly sice tehdy ministerstvem povoleny, avšak tento postup se neosvědčil – viz koncept dopisu minis-

1936/1937) Schenková patřila k přednášejícím jmenovaným ministerstvem školství a národní osvěty souhrnně na celé období, a to v německém běhu školy (*Anonymus 1934b*, 146; *Sborník MŠANO 1934–35*, 107). V červnu 1937 navíc přednášela v České Lípě na povinném pokračovacím kurzu pro německé knihovníky v obcích nad 10 000 obyvatel, jehož cílem bylo seznámit je s novinkami v oboru. Zazněly zde její výklady jednak o knihovnickém vzdělání a potřebě jeho reformy, jednak o anglosaské literatuře (*Moucha 1937b*, 214, 215; *Radová 1938*, 19; druhá z přednášek poté vyšla tiskem, viz *Schenk 1938*). Pro další tříleté období (tj. 1937/1938–1939/1940) však již přednášením na státní knihovnické škole pověřena nebyla (*Poch 1938b*).

Podílela se rovněž na knihovnických kurzech organizovaných ministerstvem školství a národní osvěty, jež během tří týdnů (obvykle v letních měsících) poskytovaly základní vzdělání v oboru knihovníkům v menších obcích – poprvé v létě 1934 ve Frývaldově (*Poch 1934; Schön 1934*, 30), poté v červenci 1935 v Teplících-Šanově (*Anonymus 1935b; týž 1935e; Poch 1936*, 114) a ve stejném roce rovněž v slovenských Nových Zámčích (zde proběhl kurz pro maďarské knihovníky, kde přišla vhod její znalost maďarštiny; *Poch 1936*, 114), dále v roce 1936 v Mariánských Lázních (*Anonymus 1936b*, 124; *Poch 1936*, 114), v roce 1937 v Novém Jičíně (*Zifreund 1937; Poch 1938a*) a v Levicích (zde se uskutečnil kurz pro maďarské knihovníky; *Poch 1938a*), v roce 1938 pak v Liberci. Je jisté vhodné poznamenat, že na těchto kurzech nejen přednášela, ale pro léta 1936–1938 byla ministerstvem školství a národní osvěty ustavena dokonce zkušební komisařkou.¹⁴

Nešlo však pouze o přednášky v rámci oficiální výuky knihovnictví. Schenková veřejně vystupovala také při jiných příležitostech. Již na počátku července 1928 se aktivně zúčastnila 1. celostátního kongresu osvětových pracovníků v Brně, na němž vystoupila s přednáškou o správě obecních knihoven (*Schenk 1928; Patzak 1929*, 27). V březnu 1934 přednášela v Opavě při tamější knihovnické konferenci (*Anonymus 1934a*). V listopadu 1935 vystoupila na setkání knihovníků z obcí nad 10 000 obyvatel v Čechách, jež se konala v Ústí nad Labem (*Anonymus 1935c*). V závěru prosince 1935 proslovila přednášku *Die Frau und das Buch* na sjezdu německých osvětových pracovníků v Brně (*Anonymus 1935d*, 159). V březnu 1936 přednášela v České Lípě u příležitosti Dne knihy, tamější tradiční akce pořádané od roku 1928 (*Raková 2008*, 115). Podílela se na organizačních přípravách setkání německých osvětových pracovníků z Čech v květnu 1936 v Praze (*Anonymus 1936a*, 64) a následném vzniku Ústavu pro německou lidovou výchovu v Československé republice na počátku roku 1937 (*Moucha 1937a*), zúčastnila se rovněž redakční práce v časopise *Volk und Kultur*, který tato organizace vydávala (*Volk und Kultur 1937–38*, přední předsádka jednotlivých čísel; viz též *Schenk 1972*, 162). V lednu 1938 vystoupila v Jihlavě při setkání osvětových pracovníků tamějšího regionu (*Anonymus 1938a*). A zúčastnila se rovněž třeba obdobných regionálních setkání ve Znojmě (v březnu 1938) a Varnsdorfu/Rumburku (v dubnu 1938; *Anonymus 1938b*).

Již při studiu ve státní knihovnické škole (a také při státní knihovnické zkoušce) se potkala s Antonem Mouchou, jednou z nejvýznamnějších a nejpozoruhodnějších postav československého knihovnictví meziválečných let. Pocházel z národnostně smíšené pražské německo-české rodiny (* 1. ledna 1882), hlásil se sice k německé národnosti, avšak pohyboval se v německé i české společnosti (samozřejmostí byla dokonalá bilingvita). Od let 1914/1917 stál v čele Knihovny vysokých škol technických v Praze, jež poskytovala společné odborné zázemí pražské České i Německé vysoké škole technické. Především on stál za vybudováním jejího nového moderního sídla v Klementinu, kam se knihovna pře-

---

terstva školství a národní osvěty ministerstvu financí, 10. října 1934; NA, fond Ministerstvo školství, karton 3481, spis čj. 108736/1933). Zaznamenejme, že do školního roku 1932/1933 bylo původně přihlášeno 35 zájemců do českého běhu a 25 zájemců do německého běhu, avšak ministerstvo financí odmítlo uvolnit potřebné finanční prostředky. Výuka sice v říjnu 1932 začala, ale v listopadu 1932 musela být ukončena. Viz dopis ministerstva školství a národní osvěty ministerstvu financí, 18. října 1932 (s odpovědí ministerstva financí z 3. listopadu 1932); tamtéž, spis čj. 137314/1932. Viz též *Gillarová 1933*.

14 Výčet knihovnických kurzů s účastí Elisabeth Schenkové v letech 1935–1938 je uveden mj. podle: Osobní výkaz (PhDr. Alžběta Schenková), nedatováno [1936/1947?!]; NA, fond Ministerstvo školství a kultury – osobní, karton 206, složka Alžběta Schenková (kurz v roce 1934 zde není zaznamenán).

stěhovala z dosavadních nevyhovujících prostor v roce 1935. Jeden z jejích častých českých návštěvníků na něj s odstupem let vzpomínal: „(...) jeho čisté modré oči hleděly na mne a říkaly mi, že se mnou mluví hodný člověk. (...) Jeho ochota byla veliká, a nemohl-li mi opatřit žádanou knihu v Praze, vždy se rád postaral o vypůjčení z jiné knihovny v německé říši, ve Vídni neb ve Švýcarsku na rozdíl od jiných úředníků, kteří se stejně velikou ochotou tvrdili, že kniha je v ruce nebo přišli s podobnými výmluvami, jen aby nemusili se namáhat kamsi do hodně vzdálené partie knihovny, z níž málokdo něco chtěl.“ (Milbauer 1947, 224; k dalším veskrze pozitivním svědectvím o Antonu Mouchovi viz Schenk 1972, 175–184). Angažoval se v řadě knihovnických (ale i obecně osvětových) aktivit. V roce 1920 byl ministerstvem školství a národní osvěty jmenován jedním ze státních knihovnických instruktorů. Od roku 1923 přednášel o knihovnictví jako lektor na Německé univerzitě v Praze.¹⁵ Byl členem nejen německého knihovnického spolku, ale také Spolku československých knihovníků (*Anonymus 1929b*, 171). A když 28. října 1928 ministerstvo školství a národní osvěty z jeho podnětu založilo Ústřední putovní knihovnu německých veřejných obecních knihoven (*Zentralwanderbücherei für die öffentlichen deutschen Gemeindebüchereien*), podílel se na její výstavbě i provozu.¹⁶ Vznik této specifické knihovny reagoval na omezené finanční možnosti pořizování knih v malých obecních knihovnách. Nákup knih byl nyní zčásti centralizován a Ústřední putovní knihovna poté nabízela jednotlivým knihovnám seznam knih, které jim bylo možné na požádání na omezenou dobu zaslat (*Anonymus 1928b; týž 1928c*).

Pro Elisabeth Schenkovou byl rádcem a mentorem, který jí nezištně pomáhal. První impulz ke sblížení však zřejmě vzešel z její strany, neboť se u něj již v roce 1928 přihlásila ke spolupráci na poli osvětové činnosti (*Schenk 1972*, 11). Kromě výuky ve státní knihovnické škole (kde zprvu působila pod Mouchovým dohledem) nalezla od října 1928 zaměstnání (takřka s jistotou alespoň zčásti Mouchovou zásluhou) v Ústřední putovní knihovně, kterou poté (patrně) od roku 1935 vedla.¹⁷ Později byla dokonce editorkou jednoho z nabídkových seznamů knih, který byl vydán tiskem a byl k dispozici obecním knihovnám pro objednání výpůjček (*Schenk hrsg. 1937a*).¹⁸ S Mouchovým přispěním se v červnu 1929 (patrně) zúčastnila světového knihovnického sjezdu v Římě, kam cestovala s výstavním materiálem poskytnutým ministerstvem školství a národní osvěty.¹⁹ Příležitostně vystupovala v německém rozhlasovém vysílání (*Frankl hrsg. 1937*, 126, 141), opět zcela jistě díky Antonu Mouchovi, který v něm od roku 1928 pravidelně jednou za dva týdny informoval posluchače o nových knihách (*Schenk 1972*, 50).²⁰ Nakonec od 1. února 1936 začala pracovat v Knihovně vysokých škol technických jako vědecká po-

15 K základním životopisným a profesním datům Antona Mouchy do roku 1923 viz dokumenty uložené v Archivu UK, fond Filozofická fakulta Německé univerzity v Praze, karton 58, inv. č. 639 (především vlastnoruční Curriculum vitae z 8. února 1923). Viz též jeho medailon v internetovém *Slovníku českých knihovníků*: Moucha, Anton, 1882-1945 – SCK [přístup 31. 1. 2026].

16 K datu konstituování symbolicky v den 10. výročí vzniku Československa viz *Schenk 1931*, 19. Knihovna byla otevřena k 1. lednu 1929 (*Anonymus 1928d*).

17 Jako *Leiterin* této knihovny je označena v několika textech v letech 1935–1936 (*Anonymus 1935b; týž 1935c; týž 1936b*, 124). Knihovna zprvu sídlila v paláci Kinských na Staroměstském náměstí, později se přestěhovala do Klementina, kde byla umístěna v nevyužitém prostoru Knihovny vysokých škol technických.

18 Nabídkové seznamy knih byly nezbytnou pomůckou pro obecní knihovny a byly vytvářeny již záhy po vzniku Ústřední putovní knihovny (viz *Anonymus 1929; týž 1930*). Část seznamu, který redigovala Schenková, vyšel již v předchozím roce v časopise *Volksbildungsarbeit* (srv. *Schenk hrsg. 1936*). Její publikační činnost bibliografického typu v knihovnictví byla rozsáhlejší – v roce 1937 redigovala oficiální seznam zakázaných knih vydaný tiskem (*Schenk hrsg. 1937b*), který kompletoval dílčí seznamy zveřejňované v předchozích letech v úředních tiskovinách. Na něj navázalo redigování časopisu *Verbotene Bücher*, který vycházel od března 1937 do prosince 1938 (*Schenk hrsg. 1937–38*; srv. *Schenk 1972*, 106–107, 162). Je také autorkou soupisu literárně hodnotných knih v levných vydáních, publikovaného pro potřeby regionálních a místních knihoven (*Schenk hrsg. 1938*).

19 Dopis A. Mouchy Policejnímu ředitelství (pasové oddělení) v Praze, 11. června 1929; NA, fond Policejní ředitelství Praha II – všeobecná spisovna, 1931–1940, karton 10444, sign. S 1422/6, fol. 1. V následujícím roce dokonce společně sepsali článek, který se týkal knihovnictví (*Moucha – Schenk 1930*).

20 Dne 29. února 1932 vykládala o Ústřední putovní knihovně (*Anonymus 1932*) a 10. srpna 1933 o knihách pro ženy (*Anonymus 1933b*), další její vystoupení bylo na programu 5. května 1934 (*Anonymus 1934c*).

mocná síla, také v tomto případě nepochybně díky Antonu Mouchovi, který stál pořád v jejím čele.²¹ Německo-česká bilingvita Schenkové zde byla pochopitelně výhodou, resp. profesní nutností. Její přijetí do služeb této knihovny ovšem vyvolalo nesouhlas, motivovaný charakterem jejího vzdělání získaného v předchozím roce na Německé univerzitě v Praze, jež nemělo nic společného s technickými vědami. V závěru března 1936 se na ministerstvo školství a národní osvěty, Zemský úřad v Praze a rektorát Českého vysokého učení technického obrátil Spolek československých inženýrů se žádostí, aby „v *Knihovně vysokých škol technických v Praze* byli ustanovováni konceptními úředníky pouze inženýři.“²² Třebaže v obsáhlém dopise nepadlo ani jedno jméno Elisabeth Schenkové, vzhledem k jejímu nedávnému nástupu do této knihovny je zřejmé, že autoři dopisu měli na mysli právě ji: „*Budiž nám dovoleno tvrdit, že absolventi filosofických fakult s doktoráty, jichž themata nemají nijakého vztahu k technickým vědám, nemohou mít potřebného vnitřního zájmu o technickou literaturu a nedovedou ji odborně zpracovat pro potřeby posluchačů vysokých škol technických, jejichž absolventy nejsou. (...) Prosíme, aby přijímání úředníků s vysokoškolským vzděláním do Technické knihovny bylo prováděno z uvedených důvodů již při přijímání pomocných sil vědeckých z akce pro nezaměstnanou mladou inteligenci.*“²² Přestože senát Českého vysokého učení technického, jemuž byla žádost předložena, se s obsahem dopisu ztotožnil,²³ pro slečnu Elisabeth to nemělo negativní důsledky. Šlo však zajisté o precedens do budoucna.

* * *

Dne 9. března 1938 byla jmenována koncipistkou (tj. čekatelkou) archivní a knihovní služby, a sice se zpětnou platností k 1. lednu 1938.²⁴ Na přelomu let 1938/1939 však přišel v jejím životě i profesní kariéře zlom. Zřejmě v důsledku počínajících diskusí o proměně Německé vysoké školy technické v Praze, kde se již na podzim 1938 (po mnichovské dohodě a odstoupení části československého pohraničí Německé říši) začaly v zákulisí připravovat plány na antisemitská opatření v blízké budoucnosti (srv. *Josefovičová 2017*, 42–62; *Šimůnek 2025*, 93), byla Schenková (spolu se svým kolegou Karlem Mikolaschkem) přeložena k 1. lednu 1939 do Národní a universitní knihovny (dnešní Národní knihovny České republiky), a to výměnou za dva tamější zaměstnance, kteří přešli do Knihovny vysokých škol technických. Hodnostně zde byla zařazena jako koncipistka archivní a knihovní služby, obdobně jako v Knihovně vysokých škol technických.²⁵

To pro ni ovšem nebyl konec změn. Ještě před koncem roku 1938 totiž bylo mezi vedoucími obou knihoven Antonem Mouchou a Janem Emlerem ústně dohodnuto, že bude poskytnuta pro knihovnicovou práci Vysoké škole technické Dr. M. R. Štefánika, založené v roce 1937 v Košicích, avšak po vídeňské arbitráži na podzim 1938 přesunutě do Turčianského Sv. Martina. Zjevně měla být kvůli svému židov-

21 Potvrzení o zaměstnání pro A. Schenkovou, 10. července 1936 (A. Moucha); NA, fond Policejní ředitelství Praha II – všeobecná spisovna, 1931–1940, karton 10444, sign. S 1422/6, fol. 10. Viz též Osobní výkaz (PhDr. Alžběta Schenková), nedatováno [1936/1947?]; NA, fond Ministerstvo školství a kultury – osobní, karton 206, složka Alžběta Schenková. Údaj o nástupu do tohoto zaměstnání v roce 1933 (*Schenk 1977*, 71; viz následně internetový *Slovník českých knihovníků*: Schenk, Elisabeth M., 1898-1979 – SCK [přístup 31. 1. 2026]; *Gutsmiedl-Schumann 2023*) je nesprávný. Již v roce 1931 však usilovala o místo aktuárského eléva v této knihovně. Viz dopis A. Schenkové Policejnímu ředitelství v Praze, 1. července 1931 + dopis A. Mouchy Policejnímu ředitelství v Praze, 2. července 1931 + Výpis z rejstříku trestů (A. Schenková), 7. července 1931 + Vysvědčení (pro A. Schenkovou), 13. července 1931; NA, fond Policejní ředitelství Praha II – všeobecná spisovna, 1931–1940, karton 10444, sign. S 1422/6, fol. 3, 5–6, 8.

22 Dopisy Spolku československých inženýrů ministerstvu školství a národní osvěty a Zemskému úřadu v Praze, 30. března 1936; NA, fond Ministerstvo školství, karton 1209, spis čj. 53634/1936 + opis dopisu Spolku československých inženýrů rektorátu Českého vysokého učení technického, 30. března 1936; tamtéž, spis čj. 66419/1936.

23 Dopis rektorátu Českého vysokého učení technického (J. Svoboda) ministerstvu školství a národní osvěty, 11. května 1936; NA, fond Ministerstvo školství, karton 1209, spis čj. 66419/1936.

24 Interní záznam, nedatováno [1947]; NA, fond Ministerstvo školství a kultury – osobní, karton 206, složka Alžběta Schenková, spis čj. 206162/1946.

25 Opis dopisu ministerstva školství a národní osvěty A. Schenkové, 25. listopadu 1938; Archiv NK, fond Národní a universitní knihovna (neuspořádáno), Spisy 1938, spis čj. 3990/1938. Z Národní a universitní knihovny přešli do Knihovny vysokých škol technických Doubravka Raisová a Otto Šimáček.

skému původu na přechodnou dobu záměrně a preventivně odstraněna z Prahy, dokud se zde situace nezklidní a nevyjasní. Dne 22. prosince 1938 sděloval Anton Moucha právě s odkazem na předchozí ústní dohodu Janu Emlerovi, že podal příslušnou žádost na ministerstvo školství a národní osvěty.²⁶ To jí 23. ledna 1939 vyhovělo a udělilo Schenkové tříměsíční dovolenou s platností od 1. února 1939, aby „*se mohla věnovati zařízení knihovny vysoké školy technické Dr. M. R. Štefánika v Turčanském Sv. Martině.*“ Po tuto dobu měla být placena z prostředků autonomního slovenského ministerstva školstva a národnej osvety.²⁷

Mouchova předvídavost byla vskutku neocenitelná. Jeho neobvyklá snaha a následné rozhodnutí ministerstva přišly totiž v pravý čas, neboť slečně Elisabeth na poslední chvíli umožnily uniknout z bezprostředního dosahu událostí, jež se záhy poté začaly odehrávat v české metropoli. Již 27. ledna 1939 (tj. ještě před vznikem Protektorátu Čechy a Morava!) se totiž česko-slovenská vláda pod vedením ministerského předsedy Rudolfa Berana usnesla, že zaměstnanci židovského původu nebudou ponecháni v činné státní službě. Ministerstvo školství a národní osvěty proto 4. února 1939 vydalo oběžníkem pokyn všem organizacím, které zřizovalo, aby jejich zaměstnanci podepsali čestné prohlášení o svém nežidovském původu. Nejprve totiž bylo nutné adresně zjistit, koho se chystaná opatření budou týkat.²⁸ Elisabeth Schenkové byla příslušná výzva s tiskopisem prohlášení o původu odeslána do Turčianského Sv. Martina, kde působila od počátku měsíce. Dne 12. února 1939 na ni reagovala dopisem novému řediteli knihovny Jindřichovi Hroznému, jemuž sdělovala, že nemůže „*prohlásiti o svých rodičích, že nepřísluší nikdy židovskému náboženství, protože by to neodpovídalo skutečnosti.*“ Poté dodávala: „*Věřím ještě dnes, přes to, co se nyní děje, že původ není vše, že duch překonává přínos daný původem. Za svůj původ nikdo z nás nemůže, není zásluhou u těch, kteří se nemohou pochlubití ničím jiným, není vinou u těch, kteří jim trpí. Ačkoli se musím obávat, že i já budu trpěti pro svůj původ, že ztratím povolání, kterému jsem žila tělem i duší deset let, že budu zbavena služby, kterou jsem živila sebe i své staré rodiče, chci se pokusit o to, abych mohla sloužiti dále.*“ A žádala svého nadřízeného o podporu: „*Prosím Vás, velevážený pane vrchní rado, snažně, abyste laskavě uvážil mou situaci a doporučil příloženou žádost ministerstvu školství a národní osvěty k příznivému vyřízení.*“²⁹ Evidentně nechtěla prodat kůži lacino a rozhodla se vzepřít osudu. Dva dny poté, 14. února 1939, byla její žádost ředitelstvím knihovny odeslána ministerstvu.³⁰

Dne 27. února 1939 následoval ze strany ministerstva další krok – zaměstnanci, u nichž bylo zjištěno, že jsou židovského původu, měli být po vzájemné dohodě propuštěni, resp. penzionováni. Ti, kteří by s nabídnutým řešením nesouhlasili, měli být posláni na nucenou dovolenou, jež prozatím neměla být časově omezena. Byla to ovšem jasná předzvěst dalšího kroku – propuštění. Schenkovou, která nechtěla dobrovolně odejít, proto vedení knihovny od 1. března 1939 odeslalo na dovolenou. Slečna Elisabeth však ani nyní nezůstala s rukama v klíně a pokusila se využít toho, že byla na Slovensku s konkrétním úkolem a placená jinou institucí, navíc na dovolené udělené ministerstvem školství a národní osvěty. Dne 6. března 1939 do Prahy mj. sdělovala: „*Obrátila jsem se též na J. Magnificenci p. rektora zdejší vysoké školy dr. Hronce. Svěřila jsem se mu zcela otevřeně se svou situací a vysvětlila příčinu, proč mám být pro-*

26 Dopis A. Mouchy ředitelství Národní a universitní knihovny, 22. prosince 1938; Archiv NK, fond Národní a universitní knihovna (neuspořádáno), Spisy 1938, spis čj. 4217/1938. Jan Emler, který byl k 31. prosinci 1938 penzionován, na dopis interně poznamenal: „*Ta, dohoda' totiž byl dotaz přednosta Techn. kn. rady Dr. Mouchy, bude-li zdejší ředitelství činit námitky, budou-li provedeny náměty sub 1. a 2. Prohlásil jsem, že nebude za podmínky souhlasu mšana.*“ Prvním ze dvou námětů, na něž odkazoval, bylo odeslání Schenkové na Slovensko.

27 Kopie dopisu Národní a universitní knihovny (J. Hrozný) A. Schenkové, 25. ledna 1939; Archiv NK, fond Národní a universitní knihovna (neuspořádáno), Spisy 1939, spis čj. 248/1939.

28 Oběžník ministerstva školství a národní osvěty, 4. února 1939; Archiv NK, fond Národní a universitní knihovna (neuspořádáno), Spisy 1939, spis čj. 437/1939. Interní oběžník (J. Hrozný), 9. února 1939; tamtéž, spis čj. 377/1939.

29 Dopis A. Schenkové J. Hroznému, 12. února 1939; Archiv NK, fond Národní a universitní knihovna (neuspořádáno), Spisy 1939, spis čj. 525/1939. Její dopis ministerstvu školství a národní osvěty, který byl přiložen, není dochován.

30 Kopie dopisu J. Hrozného ministerstvu školství a národní osvěty, 14. března 1939; Archiv NK, fond Národní a universitní knihovna (neuspořádáno), Spisy 1939, spis čj. 513/1939 („*Její žádost byla předložena ministerstvu školství a národní osvěty pod čj. 376/39 z 14. února 1939*“).

puštěna.“ A dodávala: „*Pan rektor mně dal pokyn, abych prozatím pracovala v Turč. Sv. Martině dále. Řekl, že na Slovensku není dosud podobného opatření, že není možno zanechat přípravné práce knihovny v tomto stavu a že by změna osob neznamenal jenom další ztrátu času, ale i značné zvýšení nákladu /úhradou cestovních, osobních požadavků a pod./*“ Žádala proto, aby až do rozhodnutí ministerstva o její žádosti z 12. února 1939 mohla zůstat na Slovensku, a prosila, aby nebyla z Národní a universitní knihovny propuštěna.³¹ A tentokrát byla její snaha úspěšná, ostatně současný stav (Schenková byla odeslána na nucenou dovolenou, navíc nebyla v Praze) nebyl nikterak v rozporu s usnesením vlády z 27. ledna 1939.

Původní tříměsíční přidělení Schenkové na Slovensko, spojené s dovolenou poskytnutou ministerstvem školství a národní osvěty, mělo vypršet na konci dubna 1939. Následné odeslání na nucenou dovolenou ředitelstvím Národní a universitní knihovny (tj. *de iure* jinou organizací!) od 1. března 1939 a paradoxně rovněž vznik samostatného Slovenského štátu (a s ním spojené osamostatnění slovenského ministerstva školstva a národnej osvety) ovšem otevíraly možnost prodloužení jejího pracovního pobytu na Slovensku. Bylo však nutné trochu riskovat. Dne 10. května 1939 (tj. již po uplynutí doby pracovního přidělení Schenkové na Slovensko!) bratislavské ministerstvo školstva a národnej osvety informovalo pražského resortního partnera o svém rozhodnutí prodloužit dočasné přidělení Schenkové ke knihovně v Turčianském Sv. Martině do konce června tohoto roku a žádalo o dodatečný souhlas s tímto krokem.³² Schenková záhy poté, 14. května 1939, zaslala ředitelství Národní a universitní knihovny mj. zprávu o své dosavadní činnosti v Turčianském Sv. Martině a pochvalnou reakci rektorátu Slovenské vysoké školy technické.³³ V průvodním dopise sdělovala: „*Profesorský sbor navrhl sice již vzhledem k tomu, že bude nutno přemístiti tuto knihovnu opět do nových poměrů v Bratislavě, abych byla ponechána ve službách této knihovny ještě déle, nebo případně trvale tam umístěna, ministerstvo školství v Bratislavě prodlužuje však všem příslušníkům protektorátu služební poměr pouze o jeden nebo dva měsíce.*“ A prosila, aby byla nadále ponechána v zaměstnaneckém poměru k Národní a universitní knihovně. Bylo pro ni zásadní, aby byl právně zachován současný stav.³⁴ Ředitelství knihovny vše, co od Schenkové obdrželo, obratem odeslalo ministerstvu.³⁵ Třebaže šlo o zjevný *fait accompli*, pražské ministerstvo školství a národní osvěty s rozhodnutím bratislavského ministerstva vyslovilo souhlas a prodloužilo původní dovolenou slečny Elisabeth o dva měsíce.³⁶ Šlo tudíž pouze o odklad návratu, avšak Schenková se ani nyní nevzdala. A získaný čas opět dokázala využít.

Důležité bylo, že v Turčianském Sv. Martině si její práce vážili a rozhodli se ji podpořit. Při zasedání profesorského sboru Slovenské vysoké školy technické 20.–21. června 1939 rektor Jur Hronec uvedl, že „*pro nedostatok kvalifikovanej sily slovenskej národnosti je nezbytné potrebné ponechať menovanú v jej dočasnom pridelení, aby bolo zabezpečené riadne zinventovanie kníh a poslucháčom umožnené normálne štúdium využitím knihovne. Z uvedených dôvodov navrhuje, aby menovaná bola ministerstvu školstva od-*

31 Dopis A. Schenkové J. Hroznému, 6. března 1939; Archiv NK, fond Národní a universitní knihovna (neuspořádáno), Spisy 1939, spis čj. 517/1939.

32 Opis dopisu ministerstva školstva a národnej osvety ministerstvu školství a národní osvěty, 10. května 1939 (na vědomí Národní a universitní knihovně); Archiv NK, fond Národní a universitní knihovna (neuspořádáno), Spisy 1939, spis čj. 518/1939. Viz též opis dopisu ministerstva školstva a národnej osvety rektorátu Slovenské vysoké školy technické, 10. května 1939; tamtéž, spis čj. 1073/1939.

33 Původní název Vysoká škola technická Dr. M. R. Štefánika byl již v únoru 1939 změněn v Slovenskou vysokou školu technickou.

34 Opis dopisu A. Schenkové ředitelství Národní a universitní knihovny, 14. května 1939 (s opisy dopisů A. Schenkové rektorátu Slovenské vysoké školy technické z 10. května 1939, rektorátu Slovenské vysoké školy technické A. Schenkové ze 17. května 1939 a ministerstva školstva a národnej osvety rektorátu Slovenské vysoké školy technické z 10. května 1939); Archiv NK, fond Národní a universitní knihovna (neuspořádáno), Spisy 1939, spis čj. 1074/1939.

35 Dopis J. Hrozného ministerstvu školství a národní osvěty, 20. května 1939; Archiv NK, fond Národní a universitní knihovna (neuspořádáno), Spisy 1939, spis čj. 1074/1939.

36 Kopie dopisu ministerstva školství a národní osvěty ministerstvu školstva a národnej osvety, 30. května 1939 (na vědomí ředitelství Národní a universitní knihovny); Archiv NK, fond Národní a universitní knihovna (neuspořádáno), Spisy 1939, spis čj. 1074/1939.

porúčaná na ďalšie pridelenie do konca júna 1940. Jeho návrh byl jednomyslně přijat.³⁷ Schenkové byl poskytnut výpis ze zápisu o tomto zasedání s uvedenou pasáží a ta jej neprodleně poslala do Prahy. V průvodním dopise žádala ředitelství Národní a universitní knihovny, aby ministerstvu školství a národní osvěty doporučilo tento návrh schválit.³⁸ Šlo v podstatě opět o *fait accompli*. Vedení knihovny její podnět odeslalo ministerstvu,³⁹ které o něm rozhodlo před polovinou července 1939. Předloženému návrhu tentokrát vyhovělo jen zčásti a slečně Elisabeth prodloužilo dovolenou pouze do konce roku 1939.⁴⁰ Byl to jen další odklad, navíc antisemitské zákonodárství začalo přicházet ke slovu také na Slovensku.

Během léta 1939 se Slovenská vysoká škola technická přestěhovala z Turčianského Sv. Martina do Bratislavy a Elisabeth Schenková se alespoň dočasně vrátila do svého rodného města. Ve dnech 29.–30. prosince 1939 předala knihovnu svým nástupcům a na začátku ledna 1940 se vrátila do Prahy.⁴¹ To se však již přiblížil konec jejího zaměstnání v Národní a universitní knihovně. Z pověření říšského protektora Konstantina von Neuratha byl 12. ledna 1940 ustaven jejím komisařským správcem Heinz Zatschek, profesor pomocných věd historických na Německé Karlově univerzitě (a od přelomu let 1939 a 1940 rovněž komisařský správce české Filozofické fakulty Univerzity Karlovy).⁴² Patrně především právě z tohoto důvodu již nebylo možné Schenkovou ponechat mezi zaměstnanci knihovny, byť na nucené dovolené. Dne 23. ledna 1940 jí Zemský úřad prostřednictvím ředitelství knihovny zaslal oznámení o zrušení služebního poměru k 31. lednu 1940, v němž se mj. konstatovalo: „*Při provádění vládního usnesení ze dne 27. ledna 1939 bylo zjištěno, že jste židovského původu, a nutno Vás tudíž vzhledem k nynějším poměrům považovati za nezpůsobilou k ustanovení úřednicí v osobním stavu úředníků archivní a knihovní služby.*“ Schenková byla upozorněna na možnost podat odvolání v čtyřtýdenní lhůtě od doručení dopisu, a to prostřednictvím Zemského úřadu k ministerstvu školství a národní osvěty. To však nemělo odkladný účinek.⁴³ Slečna Elisabeth se sice vskutku někdy v první polovině února 1940 odvolala, avšak šance na úspěch byla mizivá. Ministerstvo dne 24. května 1940 její podnět bez okolků zamítlo. Zemský úřad k tomu s odkazem na argumentaci, kterou použila, podotýkal: „*K námitce, že vládní usnesení ze dne 27. ledna 1939 nečiní židovský původ podmínkou, pro kterou by státní zaměstnanec musel být bezpodmínečně ze služeb propuštěn, uvedlo ministerstvo školství a národní osvěty, že cit. usnesení, připouštějíc při splnění určitých podmínek pouze možnost ponechání zaměstnance ve státní službě, nezakládá žádných právních nároků na toto ponechání, a proto nelze je odvoláním uplatňovati.*“⁴⁴

37 Opis výpisu ze zápisu VIII. řádné schůze profesorského sboru Slovenské vysoké školy technické, 28. června 1939; Archiv NK, fond Národní a universitní knihovna (neuspořádáno), Spisy 1939, spis čj. 1074/1939.

38 Opis dopisu A. Schenkové ředitelství Národní a universitní knihovny, 30. června 1939; Archiv NK, fond Národní a universitní knihovna (neuspořádáno), Spisy 1939, spis čj. 1074/1939.

39 Kopie dopisu ředitelství Národní a universitní knihovny ministerstvu školství a národní osvěty, 8. července 1939; Archiv NK, fond Národní a universitní knihovna (neuspořádáno), Spisy 1939, spis čj. 1074/1939.

40 Kopie dopisu ministerstva školství a národní osvěty A. Schenkové, 14. července 1939 (na vědomí ředitelství Národní a universitní knihovny); Archiv NK, fond Národní a universitní knihovna (neuspořádáno), Spisy 1939, spis čj. 1074/1939.

41 Dopis A. Schenkové J. Hroznému, 10. ledna 1940; Archiv NK, fond Národní a universitní knihovna (neuspořádáno), Spisy 1940, spis čj. 131/1940. Viz též opis Protokolu o předání knihovny Slovenské vysoké školy technické, 29. prosince 1939 + opis dopisu rektorátu Slovenské vysoké školy technické A. Schenkové, 28. prosince 1939 (poděkování za činnost A. Schenkové) + opis dopisu A. Schenkové ministerstvu školství a národní osvěty, 10. ledna 1940; vše tamtéž.

42 Výroční zpráva Národní a universitní knihovny za rok 1940, str. 3; NA, fond Ministerstvo školství, karton 4020, spis čj. 61874/1941. Heinz Zatschek byl ustaven rovněž komisařským správcem Knihovny vysokých škol technických (*Pasák 1997*, 129 – pozn. 109).

43 Opis dopisu Zemského úřadu v Praze A. Schenkové, 23. ledna 1940 (příloha dopisu Zemského úřadu v Praze ředitelství Národní a universitní knihovny z 23. ledna 1940); Archiv NK, fond Národní a universitní knihovna (neuspořádáno), Spisy 1940, spis čj. 265/1940. Viz též Potvrzení o převzetí výnosu Zemského úřadu v Praze (A. Schenková), 31. ledna 1940; tamtéž.

44 Opis dopisu Zemského úřadu v Praze A. Schenkové, 11. června 1940; Archiv NK, fond Národní a universitní knihovna (neuspořádáno), Spisy 1940, spis čj. 1055/1940 (podtrženo v originále).

Její další osudy až do roku 1945 jsou (prozatím?) obestřeny tajemstvím. Podle svého poválečného tvrzení od února 1940 nebyla nikde zaměstnána a ani neměla žádný příjem.⁴⁵ Podle uplatňovaných rasových kritérií byla Židovkou, tudíž se na ni *de iure* vztahovala veškerá antisemitská opatření, zaváděná postupně v Protektorátu Čechy a Morava. Zcela jistě neemigrovala, neboť 11. června 1942 obdržela v Praze novou občanskou legitimaci.⁴⁶ Je ovšem velmi překvapivé, že stále bydlela zjevně nerušeně v centru Prahy na Dlouhé třídě ve vlastním bytě, který si pořídila již v roce 1933.⁴⁷ Tomu každopádně odpovídá fakt, že v deportačních seznamech se její jméno neobjevuje (*Kárný et al. eds. 1995*).

Klíčem k vysvětlení protektorátních osudů může být její specifický vztah k Antonu Mouchovi. Ten zůstal po roce 1939 ředitelem Knihovny vysokých škol technických, avšak svému demokratickému přesvědčení se nezpronevěřil (*Schenk 1972*, 169–173). Po skončení II. světové války obdržel pozitivní osvědčení o svém chování v předchozích letech, díky němuž byl vyňat z opatření, jež tehdy byla kolektivně zaváděna mj. proti osobám německé národnosti. Již 11. května 1945 však z knihovny kvůli srdeční chorobě odešel a ještě před koncem roku 1945 v Praze zemřel.⁴⁸ Internetový *Slovník českých knihovníků* sice uvádí, že Elisabeth Schenková se za něj provdala, údajně v protektorátních letech (1944?!).⁴⁹ Pro říšskoněmeckého občana, jímž byl Anton Moucha od března 1939, však byla svatba s partnerkou židovského původu nemyslitelná, neboť byla protizákonná. A pokud by se Schenkové podařilo úředně zakrýt židovský původ, představovala by svatba s ní beztak riskantní krok. V profesních knihovnických kruzích Prahy, v nichž se Anton Moucha pohyboval, byla totiž známá. Navíc již v létě 1939 se její jméno objevilo ve spisech Úřadu říšského protektora.⁵⁰

Sama Schenková v roce 1947 (tj. po Mouchově smrti) uvedla v oficiálním úředním dokumentu, že je svobodná.⁵¹ Iniciala M., kterou později používala mezi svým křestním jménem a příjmením u publikovaných textů (*Schenk 1972; táž 1977*), je podle mého názoru výrazem úcty a vděku Antonu Mouchovi za jeho podporu a přízeň, nikoliv svědectvím o někdejším manželském svazku. Na blízké (ne-li dokonce důvěrné) přátelství mezi nimi poukazuje několik dalších indicií. Po Mouchově smrti právě Elisabeth Schenková zaplatila náklady za jeho pohřeb.⁵² Především její péčí vyšla v roce 1947 kniha založená na

45 Interní vyjádření, 27. února 1947; NA, fond Ministerstvo školství a kultury – osobní, karton 206, složka Alžběta Schenková, spis čj. 206162/1946 („*Od té doby neměla žádného jiného zaměstnání, ani ve službě veřejné ani soukromé ani nepožívala pense neb jiného zaopatřovacího příjmu.*“). Dopis A. Schenkové ministerstvu školství a osvěty, 28. dubna 1947; tamtéž, spis čj. 104703/1947 („*Ježto jsem po celou dobu okupace neměla žádného příjmu.*“). Viz též interní vyjádření, 3. června 1947; tamtéž, spis čj. 80277/1947 („*Dále přikládá potvrzení magistrátu hlav. města Prahy ze dne 27. března 1947, podle kterého bylo zjištěno, že jmenovaná nebyla v době okupace nikde zaměstnána ani výdělečně činná.*“).

46 Žádost o cestovní pas (Dr. Alžběta Schenková), červenec 1947; NA, fond Policejní ředitelství Praha II – všeobecná spisovna, 1941–1950, karton 10010, sign. S 1301/20, fol. 2.

47 Pobytová přihláška zachycuje od roku 1933 jedinou změnu: ve dnech 24. dubna – 9. května 1944 byla Schenková hlášena na adrese U Karlova 1771/18 v Praze II. Od 9. května 1944 bydlela opět na adrese Dlouhá třída 736/23 (u tohoto zápisu je uvedeno „*eig. W.*“, tj. *eigene Wohnung/vlastní byt*). Viz přihlašovací listek; NA, fond Policejní ředitelství Praha II – evidence obyvatelstva, 1914–1953 (Schenkova Alžběta).

48 Viz internetový *Slovník českých knihovníků*: Moucha, Anton, 1882–1945 – SCK [přístup 31. 1. 2026]. Anton Moucha zemřel 29. listopadu 1945.

49 Viz internetový *Slovník českých knihovníků*: Schenk, Elisabeth M., 1898–1979 – SCK [přístup 31. 1. 2026]. Srv. *Gutsmiedl-Schumann 2023*.

50 Viz dopis K. Bernhauera Úřadu říšského protektora, 20. června 1939 („*In der Universitätsbibliothek wurden 2 deutsch sprechende Juden pensioniert, 2 weitere beurlaubt*“) + interní záznam pro H. Bojungu pro jednání s K. von Burgsdorffem, nedatováno/před 25. červencem 1939 („*Die ‚zwei beurlaubten Deutschen‘ sind die jüdischen Konzipisten (das sind wissenschaftliche Beamte!) Dr. Spiegel und Dr. Schenk.*“) + kopie dopisu Úřadu říšského protektora (K. von Burgsdorff) K. Bernhauerovi, 25. července 1939 („*Die 2 beurlaubten Deutschen sind die jüdischen Konzipisten Dr. Spiegel und Dr. Schenk.*“); NA, fond Úřad říšského protektora, karton 532, sign. I-10 V-0-1.

51 Žádost o cestovní pas (Dr. Alžběta Schenková), červenec 1947; NA, fond Policejní ředitelství Praha II – všeobecná spisovna, 1941–1950, karton 10010, sign. S 1301/20, fol. 1.

52 Dopis A. Schenkové ministerstvu školství a osvěty (k rukám F. Roubíka), 28. dubna 1947; NA, fond Ministerstvo školství a kultury – osobní, karton 206, složka Alžběta Schenková, spis čj. 104703/1947.

Mouchových přednáškách ve státní knihovnické škole v letech 1942–1944, jak je zachytili jeho tehdejší posluchači (*Moucha 1947*); ke knize dokonce napsala úvod (datovaný do března 1946; *Schenkova 1947a*) a závěrečnou poznámku-poděkování (*Schenkova 1947b*). A úvodní text je zřetelným svědectvím o jejím vztahu k Antonu Mouchovi: „*V něm odešel šlechtitný, vyrovnaný a skromný člověk, který nikdy nebyl uznán podle svých zásluh, dobrotivý, vždy ochotný pomoci, vždy humánně myslící kulturní pracovník v pravém slova smyslu.*“ (*Schenkova 1947a*, 10).

Vrátíme-li se k osudům slečny Elisabeth v protektorátních letech (resp. od února 1940), nabízejí se (prozatím?!) pouze nejruznější spekulace – například přežití pod pozměněnou identitou z hlediska původu (za příspěví a pomoci Antona Mouchy?!). To mohl usnadnit také její vzhled. Měla totiž modré oči a plavé vlasy, tj. podle dobových rasových teorií typické germánské znaky.⁵³ Ve výčtu náznaků potenciální úpravy identity nelze opomenout ani odlišné údaje, které uváděla o datu křtu. Zatímco v roce 1939 tvrdila, že k němu došlo 25. března 1928, v roce 1947 při žádosti o cestovní pas předložila křestní list vydaný farním úřadem Prahy II v Podskalí (příslušným ke kostelu Nejsvětější Trojice) dne 12. února 1931.⁵⁴

* * *

V návaznosti na dekret prezidenta republiky č. 53/1945 Sb. o odčinění křivd československým veřejným zaměstnancům ze dne 17. srpna 1945 sepsala Elisabeth Schenkova příslušnou žádost a na počátku roku 1946 ji předložila ministerstvu školství a osvěty. Šlo jí o odškodnění za propuštění ze státní služby z rasových důvodů v lednu 1940. Její nárok byl uznán za oprávněný teprve na počátku roku 1947. Se zpětnou platností od 1. ledna 1941 byla povýšena do pozice komisařky archivní a knihovní služby, zároveň jí měla být vyplacena mzda od února 1940. To ovšem bylo vázáno na předložení dalších dokumentů – především potvrzení, že po svém propuštění nebyla výdělečně činná. Prozatím (již v roce 1946) dostala zálohu 18 000 korun.⁵⁵

S průtahy bylo spojeno rovněž získání československého státního občanství. Při sčítání obyvatelstva v roce 1930 se totiž přihlásila k německé národnosti. Teprve výnos ministerstva vnitra z 13. září 1946 definoval, jakým způsobem mají být v tomto směru posuzovány osoby židovského původu. Dne 14. ledna 1947 konečně získala příslušné osvědčení, které jí vydal národní výbor v Bratislavě, kde měla stále domovské právo. A zhruba za měsíc a půl, 28. února 1947, jí bylo vystaveno osvědčení o národní spolehlivosti.⁵⁶

53 Žádosti o cestovní pas (Alžběta Schenková), 1929 a 1937; NA, fond Policejní ředitelství Praha II – všeobecná spisovna, 1931–1940, karton 10444, sign. S 1422/6, fol. 2 (1929), 13 (1937). Dobová fotografie z 30. let 20. století ovšem její tehdejší plavovlasost nepotvrzuje (*Frankl hrsg. 1937*, obr. na str. 127 vlevo). V roce 1947 pak měla tmavě hnědé vlasy a takto je také zachycena na fotografii (*obr. 1*). Viz Žádost o cestovní pas (Dr. Alžběta Schenková), červenec 1947; NA, fond Policejní ředitelství Praha II – všeobecná spisovna, 1941–1950, karton 10010, sign. S 1301/20, fol. 1.

54 Dopis A. Schenkové J. Hroznému, 12. února 1939; Archiv NK, fond Národní a universitní knihovna (neuspořádáno), Spisy 1939, spis čj. 525/1939 (křest 25. března 1928). Žádost o cestovní pas (Alžběta Schenková), červenec 1947; NA, fond Policejní ředitelství Praha II – všeobecná spisovna, 1941–1950, karton 10010, sign. S 1301/20, fol. 4 (křestní list z 12. února 1931).

55 Přihláška-žádost o odškodnění nesla datum 15. prosince 1945, podána byla teprve 3. ledna 1946. Údaje jsou uvedeny podle: Interní záznam, nedatováno [1947] + koncept dopisu ministerstva školství a osvěty A. Schenkové, 27. února 1947; NA, fond Ministerstvo školství a kultury – osobní, karton 206, složka Alžběta Schenková, spis čj. 206162/1946. Část z této zálohy použila na zaplacení výdajů za pohřeb Antona Mouchy – viz dopis A. Schenkové ministerstvu školství a osvěty (k rukám F. Roubíka), 28. dubna 1947; tamtéž, spis čj. 104703/1947 („*musela jsem poukázaných 18.000 Kč použití téměř zcela ke krytí zápůjček a výloh pohřbu vrchního rady Dr. Mouchy.*“).

56 Interní záznam, nedatováno [1947] + koncept dopisu ministerstva školství a osvěty A. Schenkové, 27. února 1947; NA, fond Ministerstvo školství a kultury – osobní, karton 206, složka Alžběta Schenková, spis čj. 206162/1946. Viz též Žádost o cestovní pas (Dr. Alžběta Schenková), červenec 1947; NA, fond Policejní ředitelství Praha II – všeobecná spisovna, 1941–1950, karton 10010, sign. S 1301/20, fol. 1, 4. Viz také Potvrzení ředitelství Národní bezpečnosti (pro A. Schenkovou), 28. února 1947; tamtéž, fol. 2.

Dokumenty, na něž bylo vázáno vyplacení mzdy od února 1940, dokázala obstarat ještě během března 1947 a od následujícího měsíce začala dostávat tolik potřebné peníze.⁵⁷ To však již byla ve zcela jiné životní situaci. V únoru 1947 ji ministerstvo školství a osvěty přidělilo do Ústavu T. G. Masaryka, v němž se měla věnovat uspořádání Masarykovy knihovny.⁵⁸ Nové působiště jí štěstí nepřineslo. Nastoupila v něm 1. března 1947, avšak již záhy poté, 5. března 1947, si při cestě do práce zlomila pravou ruku a tento úraz se ukázal být osudový. Léčení ji na delší dobu vyřadilo ze zaměstnání a navíc nebylo úspěšné. Pravá ruka jí ochrnula, a tak na přelomu června a července 1947 požádala o vystavení cestovního pasu, aby mohla odjet na léčení do Velké Británie. Plánovala odcestovat přes Německo, Francii, Belgie a Nizozemsko. Byl zde však ještě další důvod cesty, který do oficiální žádosti uvedla – chtěla tam uspořádat jakési rodinné záležitosti.⁵⁹

Někdy v srpnu či září 1947 Schenková z Československa odcestovala. Zda odjížděla s předsevzetím, že se již nevrátí nazpět, je nejisté (viz *Schenk 1972*, 173). S sebou si každopádně odvážela písemnosti a fotografie, jež souvisely s Knihovnou vysokých škol technických, a také některé osobní dokumenty z pozůstalosti Antona Mouchy. K zlomené ruce se však přidaly další komplikace. V únoru 1948 musela v Londýně absolvovat operaci žaludečního karcinomu. Více než roční nepřítomnost v zaměstnání pak byla v Praze impulzem k úvahám o dočasném penzionování. Ministerstvo školství a osvěty o něm rozhodlo v březnu 1948 – měsíc po událostech, jež znamenaly zásadní mezník v československých dějinách – a příslušný dekret měl být Schenkové doručen prostřednictvím československého zastupitelského úřadu ve Velké Británii. Dočasné penzionování mělo nabýt právní účinnosti 30. dubna 1948.⁶⁰ Ministerstvu školství a osvěty se však o osudu tohoto dekretu z ministerstva zahraničních věcí nedostalo žádné odpovědi, a tak dne 8. června 1948 byla celá akce opakována – dočasné penzionování mělo podle nového dekretu nastat k 30. listopadu 1948. Dopadlo to ovšem stejně, a tak byl učiněn třetí pokus, tentokrát již beze změny data platnosti dekretu.⁶¹ Teprve poté ministerstvo zahraničních věcí reagovalo sdělením, že generální konzulát v Londýně, jenž měl předání provést, na žádný z předchozích přípisů neodpověděl.⁶² Pražská centrála ministerstva zahraničních věcí tudíž tehdy zjevně netušila, zda byl některý z dekretů adresátce doručen.

Elisabeth Schenková se rozhodla zůstat ve svobodném světě, a tak šlo v podstatě o pouhou formalitu, neboť vyplacení její mzdy bylo nyní zastaveno. Na druhé straně pomyslné železné opony žila ještě třicet let. V roce 1972 se na pultech západoněmeckých knihkupectví objevila její kniha, jež shrnovala meziválečné aktivity německé národnostní menšiny v českých zemích na poli osvětové práce. Velmi vkusně v ní vzdala hold činnosti Antona Mouchy, jemuž je ostatně kniha věnována (*Schenk 1972*). A v roce 1977 vyšel obsáhlý text z jejího pera o historii pražské Knihovny vysokých škol technických,

57 Interní záznamy, bez data, 3. června 1947, 2. srpna 1947 a 26. srpna 1947; NA, fond Ministerstvo školství a kultury – osobní, karton 206, složka Alžběta Schenková, spis čj. 80277/1947.

58 Ústav T. G. Masaryka byl oficiálně založen v roce 1932 s posláním pečovat o Masarykův osobní archiv a jeho rozsáhlou soukromou knihovnu. V roce 1947 sídlil ve Verdunské ulici čp. 713 v Praze-Bubenči.

59 Koncept dopisu ministerstva školství a osvěty A. Schenkové, 27. února 1947; NA, fond Ministerstvo školství a kultury – osobní, karton 206, složka Alžběta Schenková, spis čj. 206162/1946 (přidělení do Ústavu T. G. Masaryka k 1. březnu 1947). Žádost o cestovní pas (Dr. Alžběta Schenková), červenec 1947; NA, fond Policejní ředitelství Praha II – všeobecná spisovna, 1941–1950, karton 10010, sign. S 1301/20, fol. 4 (jedna z položek v žádosti obsahuje tuto informaci: „*léčení zlomené ruky a ochrnutých nervů u moře a současně uspořádání rodinných záležitostí*“; podle jiného z dochovaných dokumentů měla v této záležitosti naplánované setkání se sestřenicí a cestovat chtěla do Velké Británie, Holandska a Rakouska: viz dopis A. Schenkové ředitelství Národní bezpečnosti v Praze, 30. června 1947; tamtéž, fol. 3).

60 Koncepty dopisů ministerstva školství a osvěty A. Schenkové a ministerstvu zahraničních věcí, 24. března 1948; NA, fond Ministerstvo školství a kultury – osobní, karton 206, složka Alžběta Schenková, spis čj. 62507/1948.

61 Koncepty dopisů ministerstva školství a osvěty A. Schenkové a ministerstvu zahraničních věcí, 29. října 1948 (s odkazem na výnos o dočasném penzionování z 8. června 1948); NA, fond Ministerstvo školství a kultury – osobní, karton 206, složka Alžběta Schenková, spis čj. 236608/1948.

62 Dopis ministerstva zahraničních věcí ministerstvu školství a osvěty, 19. listopadu 1948; NA, fond Ministerstvo školství a kultury – osobní, karton 206, složka Alžběta Schenková, spis čj. 236608/1948.

Obr. 2. Hrob na pražských Olšanských hřbitovech, v němž je uložena urna s ostatky Elisabeth Schenkové (foto Miloš Hlava, 2026).

v němž použila dokumenty a fotografie, jež si s sebou patrně odvezla v roce 1947 z Československa – o dějinách této instituce nenapsal doposud nikdo nic lepšího (Schenk 1977). Zemřela v Londýně 18. prosince 1979. Je pohřbena v Praze na Olšanských hřbitovech ve společném hrobě s Antonem Mouchou, do něhož byla její urna uložena v červnu 1980. Na náhrobku je vytesán verš z biblického Zjevení sv. Jana (2, 10): *Esto fidelis esque ad mortem et dabo tibi coronam vitae* (obr. 2).⁶³

3. Elisabeth Schenková a prehistorie

V předchozí kapitole, jež se zabývala životními osudy Elisabeth Schenkové a její profesí knihovnice, nebyla vůbec zmíněna prehistorie. Proto je nutné věnovat se nyní také tomuto oboru, třebaže vztah slečny Elisabeth k němu byl vskutku marginální.

Od akademického roku 1929/1930 (tedy v době, kdy již profesně působila v knihovnictví) studovala na Německé univerzitě v Praze. Jelikož není dochován seznam přednášek a seminářů, které absolvovala, nelze stanovit, kdy začala navštěvovat přednášky a semináře Leonharda Franze a jakým oborům se (kromě prehistorie) věnovala. S jistotou lze pouze konstatovat, že 9. února 1935 úspěšně obhájila disertační práci, jež pojednávala o zobrazování archeologických nálezů v literatuře do poloviny 19. století (Schenk 1935). V souvislosti s tématem z dějin archeologie je jistě vhodné upozornit, že Leonhard Franz, který byl vedoucím její disertace, se dějinám oboru příležitostně věnoval (např. Franz 1929; týž 1937) a v letním semestru akademického roku 1932/1933 byl dokonce na programu jeho přednáškový cyklus *Geschichte der Urgeschichtsforschung in der Tschechoslowakei* (Anonymus 1933a, 27). Lze samozřejmě spekulovat, zda právě tato přednáška nebyla pro Schenkovou impulzem k volbě tématu disertační práce. Její dochovaný dvoudílný rukopis obsahuje kromě textu samostatný svazek obrazových příloh a celá práce se opírala v podstatě výhradně o starší a obtížněji dostupnou literaturu. Souběžné zaměstnání knihovnice spojené s přístupem k literatuře, resp. bibliografickým záznamům zde slečně Elisabeth nepochybně velmi dobře posloužilo.

Po úspěšné obhajobě disertační práce Schenková 1. dubna 1935 složila první rigorózní zkoušku z prehistorie a německého národopisu, dne 28. května 1935 pak úspěšně absolvovala druhou rigorózní zkoušku z filozofie; v obou případech ji komise hodnotila jednomyslně stupněm *gut*.⁶⁴ Vzápětí, 1. června 1935, byla promována doktorkou filozofie, čímž oficiálně ukončila univerzitní studium.⁶⁵

Již v roce 1934 (tj. ještě během univerzitního studia) vstoupila do Německé společnosti pro pravěk a ranou dobu dějinnou v Československu, zároveň také od tohoto roku odebírala časopis *Sudeta*, který tento spolek (spolu)vydával.⁶⁶ Oproti svým studentským kolegyním – Camille Streitové, Edith Stiassné,

63 Faktografické údaje v posledním odstavci jsou uvedeny podle internetového *Slovníku českých knihovníků*: Schenk, Elisabeth M., 1898-1979 – SCK [přístup 31. 1. 2026].

64 Rigorózní protokol Filosofické fakulty Německé univerzity v Praze, 26. dubna 1929 – 11. června 1940; Archiv UK, fond Filozofická fakulta Německé univerzity v Praze, kniha 3, inv. č. 3, str. 136.

65 Matrika doktorů Německé univerzity v Praze, 12. června 1931 – 27. června 1936; Archiv UK, fond Matriky Německé univerzity v Praze, kniha 5, inv. č. 5, str. 440.

66 Kartotéka členů Německé společnosti pro pravěk a ranou dobu dějinnou v Československu a odběratelů časopisu *Sudeta* (kartotéční lístek E. Schenkové); MÚA AV ČR, fond Sudetendeutsche Anstalt für Landes- und Volksforschung, kartotéka 94. Viz též *Mitgliederbuch*; tamtéž, karton 69, inv. č. 2332. Dopis E. Schenkové F. Rungemu,

Ilse Tittelové a Josefíně Kollmannové – se však ani jednou nezúčastnila spolkové valné hromady, která se konala pravidelně každý rok (viz *Hlava 2024*, 68, pozn. 13; *týž 2025a*, 53, pozn. 21; *týž 2025b*, 433–434, pozn. 34). Zjevně byla pouze pasivní členkou. Ze spolku však po skončení univerzitního studia nevystoupila a nezrušila ani odebírání časopisu *Sudeta*.

Ve vztahu k jejím kolegyním z univerzity je ovšem vhodné zaznamenat jeden pozoruhodný fakt, třebaže nesouvisí s prehistorií. Dvě z nich totiž během svého studia navštěvovaly univerzitní lektorské přednášky Antona Mouchy o knihovnictví – Ilse Tittelová je s jedinou výjimkou absolvovala během celého studia, tj. od zimního semestru akademického roku 1929/1930 až do roku 1933,⁶⁷ Josefína Kollmannová je navštěvovala nepravidelně od letního semestru akademického roku 1931/1932 do konce studia v roce 1937.⁶⁸ Nezůstalo jen u toho. Ilse Tittelová se přihlásila do německého běhu státní knihovnické školy ve školním roce 1929/1930 (tj. hned na počátku univerzitního studia), který se sice nakonec neotevřel, ale posluchači absolvovali výuku v českém běhu.⁶⁹ Josefína Kollmannová pak figurovala mezi přihlášenými uchazeči o studium německého běhu této školy ve školním roce 1932/1933, kdy sice výuka začala, avšak v listopadu 1932 musela být zastavena, neboť ministerstvo financí odmítlo uvolnit potřebné finanční prostředky.⁷⁰ Státní knihovnickou zkoušku proto složila teprve v roce 1935 (*Anonymus 1935a*).⁷¹ Připomeňme, že Elisabeth Schenková byla v obou školních letech jednou z přednášejících. A z profesního knihovnického hlediska byly obě – byť pouze přechodně – její oborovou kolegyní. Ilse Tittelová byla totiž nejpozději v roce 1936 zaměstnána v (prozatím?!) blíže neidentifikované pražské knihovně.⁷² Josefína Kollmannová po úspěšném ukončení studia prehistorie v roce 1937 pracovala v Městské veřejné knihovně v Praze,⁷³ patrně někdy na podzim 1938 (nebo až na počátku roku 1939?) odtud odešla do Liberce, kde vstoupila do služeb tvořící se samosprávy budoucí Říšské župy Sudety. V roce 1939 se stala zaměstnankyní Úřadu pro pravěk (*Amt für Vorgeschichte*), centrálního úřadu archeologické památkové péče v této župě (*Hlava 2024*, 68–72).

4. Závěrem...

Elisabeth Schenková byla nepochybně vzdělanou a kvalifikovanou knihovnicí s jazykovým nadáním, navíc schopnou veřejně vystupovat. Svými židovskými kořeny, jež výrazně poznamenaly její životní osudy v letech 1938–1945, se podobá jiné absolventce prehistorie na Německé univerzitě v Praze ve 30. letech 20. století – Edith Stiasné (*Hlava 2025a*, 49–58). Obě se sice se svým židovstvím rozešly a při-

---

nedatováno [odesláno 19. ledna 1934]; tamtéž, karton 65, inv. č. 1800.

67 Přehled absolvovaných přednášek a seminářů I. Tittelové, 4. srpna 1933; Archiv UK, fond Filozofická fakulta Německé univerzity v Praze, karton 87, inv. č. 1008, složka I. Tittelová. Nenavštěvovala je pouze v letním semestru akademického roku 1931/1932.

68 Přehled absolvovaných přednášek a seminářů J. Kollmannové, 1936; Archiv UK, fond Filozofická fakulta Německé univerzity v Praze, karton 84, inv. č. 999, složka J. Kollmannová.

69 Interní záznam, nedatováno [před 10. říjnem 1929]; NA, fond Ministerstvo školství, karton 3481, spis čj. 124312/1929. (Prozatím) se nepodařilo zjistit, zda tento školní rok absolvovala, resp. zda také složila státní knihovnickou zkoušku.

70 Seznam posluchačů přihlášených do německého běhu st. školy knihovnické v r. 1932–33 (příloha dopisu státní školy knihovnické ministerstvu školství a národní osvěty z 30. září 1932); NA, fond Ministerstvo školství, karton 3482, spis čj. 122027/1932.

71 Viz též Curriculum vitae (J. Kollmannová), nedatováno [1936]; Archiv UK, fond Filozofická fakulta Německé univerzity v Praze, karton 84, inv. č. 999. Srv. *Hlava 2024*, 67.

72 Viz Žádost o cestovní pas (I. Tittelová), 4. července 1936; NA, fond Policejní ředitelství Praha II – všeobecná spisovna, 1931–1940, karton 11518, sign. T 696/19, fol. 1 (u zaměstnání je uvedeno: „bibliotekárka“). V prosinci 1938 se přestěhovala z Prahy do Liberce (viz dopis I. Tittelové Policejnímu ředitelství v Praze, 9. prosince 1938; tamtéž, fol. 3).

73 Přihlašovací lístek; NA, fond Policejní ředitelství Praha II – evidence obyvatelstva, 1914–1953 (Kollmann Josefína; s nedatovaným záznamem „pom. síla měst. knihovny“ u povolání).

nejmenším kulturně inklinovaly k němectví, avšak přesto od přelomu let 1938/1939 musely čelit vyhlídce na rasově podmíněná omezení a nejistou budoucnost. Obě nakonec střední Evropu opustily (byť každá v jiné době, za jiných okolností a také z odlišných důvodů) a našly svůj druhý domov ve Velké Británii.

Zatímco ovšem pro Elisabeth Schenkovou byla prehistorie jen příležitostnou zálibou a téma její disertační práce naznačuje, že ji zaujala především z hlediska vazby na dějiny knihovnictví, Edith Stiassná se tomuto oboru věnovala aktivně také po své emigraci na přelomu let 1938/1939. V kontextu prostředí Německé univerzity v Praze 30. let 20. století a tamějšího Prehistorického semináře, jehož vedoucí Leonhard Franz se již tehdy interně netajil antisemitskými názory (viz např. *Hlava 2025a*, 53–54, pozn. 28), je každopádně pozoruhodné, že dvě ze sedmi jeho absolventek měly židovské kořeny, byť Elisabeth Schenková i Edith Stiassná se ještě před počátkem univerzitního studia od nich odvrátily.

* * *

Na dějiny archeologie zajisté nelze nahlížet odděleně od událostí, jež formovaly dobu, ani od ostatních odvětví vědy. Zatímco do archeologie českých zemí zasáhla rasová perzekuce let 1938/1939–1945 jen okrajově a (prozatím?) nelze identifikovat žádného zdejšího prehistorika, který by v jejím důsledku přišel o profesní postavení či dokonce o život (stručný přehled viz *Hlava 2025a*, 59–60), u řady jiných oborů tomu bylo jinak. Alespoň závěrečnou zmínku si proto zaslouží srovnání osudu Elisabeth Schenkové s jejími dvěma kolegyněmi-knihovnicemi židovského původu z Národní a univerzitní knihovny, které byly v letech 1939–1940 propuštěny rovněž z rasových důvodů.

Marie Elise/Eliška Adlerová (* 17. ledna 1896), která získala doktorát na Filozofické fakultě Německé univerzity v Praze v roce 1919 a v Národní a univerzitní knihovně pracovala již od roku 1921, souhlasila hned v březnu 1939 se svým penzionováním.⁷⁴ Dne 12. února 1942 odjela (spolu se svojí matkou a sestrou) v transportu z Prahy do Terezína, odkud byla 28. dubna 1942 deportována do tábora v Zamošci na území tehdejšího Generálního gouvernementu. Zde patrně zahynula.⁷⁵

Käthe Spiegelová (* 19. listopadu 1898) v roce 1921 získala doktorát z historie na stejné univerzitě. Poté se dvakrát pokoušela habilitovat, avšak bez úspěchu, v čemž hrál negativní roli mj. její židovský původ. V Národní a univerzitní knihovně působila od 1. března 1938 jako koncipistka archivní a knihovní služby, ovšem o místo v ní usilovala již od roku 1929 (v roce 1935 byla ustavena alespoň vědeckou pomocnou silou, tj. nebyla zaměstnána na systemizovaném místě). Stejně jako Elisabeth Schenková odmítla v roce 1939 z knihovny dobrovolně odejít, byla proto zprvu odeslána na nucenou dovolenou a propuštěna byla teprve k 31. lednu 1940. Zatímco Schenková následně (patrně) zvolila strategii skrytí svého původu, která jí umožnila protektorátní léta přežít, Spiegelová se ze stahující se smyčky pokusila uniknout jinými způsoby. Vládní nařízení č. 136/1940 Sb. ze 4. července 1939 o právním postavení židů ve veřejném životě, jež ovšem bylo zveřejněno (a tím vstoupilo v platnost) teprve 24. dubna 1940, v jednom ze svých ustanovení avizovalo, že státní prezident může na návrh vlády vyjmout postižené osoby z dosahu platnosti této zákonné normy; skutečnost, že tehdejší říšský protektor Konstantin von Neurath si vyhradil konečný souhlas v každém jednotlivém případě, byla známa jen zasvěceným. Spiegelová se proto – stejně jako více než 1100 dalších osob – s nadějí obrátila 21. května 1940 na státního prezidenta Emila Háchu. V obsáhlém dopise líčila historii svého rodu a životní peripetie, jimiž musela projít. Nyní se ocitla v neradostné situaci: „Čekala jsem přes devět let na své jmenování koncipistkou, platila jsem jako vědecká pomocní síla své příspěvky do pensijního fondu a po dvě léta byla mi strhována částka na budoucí pensí. Počítala jsem s tím, přes své pozdní jmenování, že ve svém stáří a v případě nezpůsobilosti k práci budu mít měsíčně jistou pensí. Zrušením mého služebního poměru se také zrušují veškeré nároky na pensí a již zaplacené příspěvky na pensí jsou naprosto ztraceny a vyhozeny. K tomu přistupuje, že v polovici ledna umřela moje matka, která měla jako vdova univerzitního profesora státní pensí, a několik dní potom jsem

74 Opis dopisu M. E. Adlerové ministerstvu školství a národní osvěty, 9. března 1939; Archiv NK, fond Národní a univerzitní knihovna (neuspořádáno), Spisy 1939, spis čj. 515/1939.

75 Viz údaje v databázi obětí holocaustu: Marie El. Adlerová | Databáze obětí | Holocaust. K transportu z Prahy do Terezína viz též *Kárný et al. eds. 1995*, 350.

obdržela já vyrozumění o svém propuštění z úřadu. Tím současně a nenadále zanikly rázem oba zdroje příjmů, kterých jsme až do smrti své matky používaly. Je na snadě, že jmění naše mi nedovoluje žítí z úroků, aniž bych měla pracovního příjmu. Nemohu v dnešní době a za dnešní situace nalézt jinou službu!⁷⁶ Devět dnů poté, 30. května 1940, osobně přišla do Kanceláře státního prezidenta a odevzdala oficiální žádost o vyjmutí z dosahu vládního nařízení o právním postavení židů ve veřejném životě. Úředníkovi, který ji přijal, předala jednu ze svých publikací s vepsaným osobním věnováním státnímu prezidentovi a chtěla, aby byla Emilu Háchovi předána.⁷⁷ Její žádost byla v červnu 1940 z Pražského hradu odeslána předsednictvu ministerské rady.⁷⁸ Když Spiegelová několik měsíců neobdržela žádné rozhodnutí, dne 24. února 1941 se do Kanceláře státního prezidenta vydala znovu.⁷⁹ Její snaha byla marná. Na tomto místě není nutné sledovat pokusy protektorátních úřadů naplnit zákonem stanovenou pravomoc, znamenajme proto pouze výsledek. Na počátku října 1941 bylo zastupujícím říšským protektorem Reinhardem Heydrichem udělování výjimek tohoto typu s definitivní platností zamítnuto (k historii tzv. čestného arijsství v Protektorátu Čechy a Morava viz *Kárný 1998; Petrův 2011*, 65–75, 140–144; *Soukupová 2018*).

Nezůstalo jen u jednoho pokusu. Spiegelové (obdobně jako některým jiným ženám-intelektuálkám v Evropě, jež byly ohroženy rasovou perzekucí) se aktivně snažila pomoci Americká asociace akademiků (*American Association of University Woman*). Avšak vyřízení formalit nutných k vycestování trvalo příliš dlouho – datum odjezdu bylo nakonec stanoveno na 8. prosince 1941. Dne 11. října 1941 se Käthe Spiegelová obrátila na Wilhelma Saureho, tehdejšího rektora Německé Karlovy univerzity. Představila se jako dcera Ludwiga Spiegelova zvoleného pro akademický rok 1926/1927 jednomyslně rektorem Německé univerzity v Praze, přestože byl židovského původu, a prosila o ochranu před deportacemi z Protektorátu Čechy a Morava, které právě tehdy začínaly. Svůj dopis zřejmě psala již poté, co obdržela výzvu k nastoupení do transportu. V zoufalství se zjevně snažila na poslední chvíli využít jakoukoliv možnost, jež by otevřela cestu k záchraně. Rektor Saure dopis obdržel za dva dny. Neodpověděl na něj a spokojil se s tím, že jej nechal odložit *ad acta*.⁸⁰

Několik dnů poté, 21. října 1941, byla Käthe Spiegelová deportována do Lodže na území tehdejšího Generálního gouvernementu, a to druhým ze židovských transportů vypravených na podzim tohoto roku z Protektorátu Čechy a Morava. Zde stopy po ní mizí (*von Oertzen 2000*, 130 – pozn. 32; *Oberkofler 2005*, 104–111; *Hlaváček – Radovanovič 2012*, 59–60; *Kostlán 2013*, 193–194).⁸¹

Literatura

Anonymus 1928a: Bibliothekarische Staatsprüfung. Volksbildungsarbeit. Mitteilungsblätter für die deutsche öffentliche Bildungspflege 1, 244.

Anonymus 1928b: Errichtung der Deutschen Zentralwanderbücherei in Prag. Volksbildungsarbeit. Mitteilungsblätter für die deutsche öffentliche Bildungspflege 1, 246.

76 Dopis K. Spiegelové E. Háchovi, 21. května 1940; Archiv KPR, fond Kancelář prezidenta republiky – protokol R, karton 93, sign. R 1980/41, čj. R 5045/1940.

77 Dopis K. Spiegelové E. Háchovi, 28. května 1940; Archiv KPR, fond Kancelář prezidenta republiky – protokol R, karton 93, sign. R 1980/41, čj. R 5288/1940 + interní záznam, 30. května 1940; tamtéž, čj. R 2887/1940. Viz též Seznam židů, kteří předložili žádost o čestné arijsství, nedatováno; tamtéž, fond Kancelář prezidenta republiky, karton 208, sign. D 2719/45/A (Käthe Spiegelová: č. 208).

78 Koncepty dopisů Kanceláře státního prezidenta předsednictvu ministerské rady a K. Spiegelové, 13. června 1940; fond Kancelář prezidenta republiky – protokol R, karton 93, sign. R 1980/41, čj. R 5288/1940.

79 Interní záznam, 24. února 1941; Archiv KPR, fond Kancelář prezidenta republiky – protokol R, karton 93, sign. R 1980/1941.

80 Dopis K. Spiegelové W. Sauremu, 11. října 1941; Archiv UK, fond Rektorát Německé univerzity v Praze, karton 114, inv. č. 387. Viz *Hruza 2008*, 207–210 (s přepisem dopisu).

81 Viz též údaje v databázi obětí holocaustu: Kateřina Spiegelová | Databáze obětí | Holocaust. Viz rovněž *Kárný et al. eds. 1995*, 100.

- Anonymus 1928c*: Benutzungsbedingungen der Zentralwanderbücherei für die öffentlichen deutschen Gemeindebüchereien. Volksbildungsarbeit. Mitteilungsblätter für die deutsche öffentliche Bildungspflege 1, 286–287.
- Anonymus 1928d*: Eröffnung des Betriebes der Zentralwanderbücherei in Prag. Volksbildungsarbeit. Mitteilungsblätter für die deutsche öffentliche Bildungspflege 1, 330.
- Anonymus 1929a*: Die Bücherliste Nr. 1 der Zentralwanderbücherei. Volksbildungsarbeit. Mitteilungsblätter für die deutsche öffentliche Bildungspflege 2, 61.
- Anonymus 1929b*: Seznam řádných členů Spolku československých knihovníků a jejich přátel v Praze. Časopis československých knihovníků 8, 168–174.
- Anonymus 1930*: Die Zentralwanderbücherei. Volksbildungsarbeit. Mitteilungsblätter für die deutsche öffentliche Bildungspflege 3 (Büchereihefte), 103.
- Anonymus 1932*: Montag, den 29. Februar: 486'2 m, Prag, 5 KW. Grenzbote. Unabhängiges wirtschaftspolitisches Organ für die Interessen der Slowakei 62 – Nr. 58 (28. února 1932), 9.
- Anonymus 1933a*: Ordnung der Vorlesungen an der Deutschen Universität in Prag im Sommersemester 1933. Prag.
- Anonymus 1933b*: Radio-Programme. Donnerstag, 10. August. 488'6 m, Prag, 5 KW. Grenzbote. Unabhängiges wirtschaftspolitisches Organ für die Interessen der Slowakei 63 – Nr. 213 (10. srpna 1933), 8.
- Anonymus 1934a*: Buchwartetagungen in Mähren-Schlesien. Volksbildungsarbeit. Mitteilungsblätter für die deutsche öffentliche Bildungspflege 6, 64.
- Anonymus 1934b*: Praha. Státní škola knihovnická. Časopis československých knihovníků 13, 145–146.
- Anonymus 1934c*: Radio-Programme. Samstag, den 5. Mai 1934. 470'2 m, Prag, 120 KW. Grenzbote. Unabhängiges wirtschaftspolitisches Organ für die Interessen der Slowakei 64 – Nr. 121 (5. května 1934), 8.
- Anonymus 1935a*: Bibliothekarische Staatsprüfung. Volksbildungsarbeit. Mitteilungsblätter für die deutsche öffentliche Bildungspflege 7, 96.
- Anonymus 1935b*: Staatlicher Buchwartelehrgang in Teplitz-Schönau. Volksbildungsarbeit. Mitteilungsblätter für die deutsche öffentliche Bildungspflege 7, 128.
- Anonymus 1935c*: Buchwartetagung in Aussig a. E. Volksbildungsarbeit. Mitteilungsblätter für die deutsche öffentliche Bildungspflege 7, 158.
- Anonymus 1935d*: Deutsche Volksbildnertagung in Brünn. Volksbildungsarbeit. Mitteilungsblätter für die deutsche öffentliche Bildungspflege 7, 158–160.
- Anonymus 1935e*: Staatlicher Buchwartelehrgang in Teplitz-Schönau. Reichenberger Zeitung 76 (č. 178) – 2. srpna 1935, 4.
- Anonymus 1936a*: Arbeitstagung der öffentlichen deutschen Bildungspflege in Böhmen (Bezirks-, Stadt- und Ortsbildungsausschüsse). Volksbildungsarbeit. Mitteilungsblätter für die deutsche öffentliche Bildungspflege 8, 63–64.
- Anonymus 1936b*: Staatlicher Buchwartelehrgang in Marienbad. Volksbildungsarbeit. Mitteilungsblätter für die deutsche öffentliche Bildungspflege 8, 124–125.
- Anonymus 1938a*: Tagung des Gaubildungsausschusses Iglau. Volk und Kultur. Zeitschrift für die deutsche öffentliche Bildungspflege 1938, 70.
- Anonymus 1938b*: Tagungsplan des Institutes für deutsche Volksbildung in der ČSR. Volk und Kultur. Zeitschrift für die deutsche öffentliche Bildungspflege 1938, 70.
- Blažek, J. 2006*: První profesura pravěké archeologie na Německé universitě v Praze. In: J. Hlavová – M. Sýkora (eds.), Archeologické výzkumy v severozápadních Čechách v letech 1998–2002. Příspěvky k pravěku a rané době dějinné severozápadních Čech 14. Tomáši Velímskému k šedesátinám. Most, 231–238.
- Burgetová, J. 2012*: Knihovnické spolky v předmnichovské Československé republice. Knihovna plus 2012 – č. 2. Dostupné z: Knihovnické spolky v předmnichovské Československé republice [Jarmila Burgetová].
- Cejpek, J. 2007*: Vývoj knihoven a knihovnictví v Československu v letech 1918–1938. In: J. Cejpek – J. Činčera – I. Hlaváček – P. Kneidl, Dějiny knihoven a knihovnictví. Praha, 181–235.
- Franz, L. 1929*: Zur älteren Geschichte der Forschung in Nikolsburg. Sudeta 5, 174–175.
- Franz, L. 1937*: Aus den Anfängen der Vorgeschichtsforschung in der Tschechoslowakei. Sudeta 13, 77–102.
- Gillarová, V. [V. G.] 1933*: K zastavení přednášek na státní škole knihovnické v Praze. Časopis československých knihovníků 12, 50–51.

- Gutsmiedl-Schumann, D. 2023:* Die ersten Absolventinnen des Fachs Urgeschichte an der Deutschen Universität Prag. In: *AktArcha - Akteurinnen archäologischer Forschung und ihre Geschichte(n)*, 19.10.2023, URL: <https://aktarcha.hypotheses.org/3274>.
- Hirschmann, N. ed. 1918:* A Pozsonyi Ágostai Hitvallásu Evangélikus Liceum értesítője az 1917–1918. iskolai évről. Pozsony.
- Hlava, M. 2019:* Zlatý věk uničovské archeologie. Mizzi Manethová a muzeum v Uničově. *Archaeologica Olomucensia – Tomus IV. Olomouc*.
- Hlava, M. 2024:* Josefina Schubert-Kollmannová a archeologie v českých zemích. *Archeologie ve středních Čechách* 28, 65–77.
- Hlava, M. 2025a:* Edith Stiassná, prehistorička se židovskými kořeny. *Archeologie ve středních Čechách* 29, 49–65.
- Hlava, M. 2025b:* Camilla Streitová a archeologie v Československu 30. let 20. století. *Archeologie ve středních Čechách* 29, 427–442.
- Hlaváček, P. – Radovanovič, D. 2012:* Vytěsněná elita. Zapomínání učenci z Německé univerzity v Praze. Praha.
- Hruza, K. 2008:* Ein vergeblicher Hilferuf: Der Brief Käthe Spiegels an den Rektor der Deutschen Karls-Universität in Prag vom 11. Oktober 1941. *Bohemia* 48, 203–210.
- Josefovičová, M. 2017:* Německá vysoká škola technická v Praze (1938–1945). Struktura, správa, lidé. Praha.
- Kárný, M. 1998:* Vyřazení židů z veřejného života Protektorátu a historie „čestného árijství“. *Terezínské studie a dokumenty* 1998, 11–41.
- Kárný, M. – Schindler, Z. – Kárná, M. – Linhartová, L. – Brod, T. eds. 1995:* Terezínská pamětní kniha. Praha.
- Kostlán, A. 2013:* Käthe Spiegel. In: M. V. Šimůnek – A. Kostlán eds., *Disappeared science. Biographical dictionary of jewish scholars from Bohemia and Moravia – victims of nazism, 1939–1945. Studies in the History of Sciences and Humanities – Volumen 29. Červený Kostelec – Praha*, 186–194.
- Kubiček, J. 2018:* Vznik Československa a prvního knihovnického zákona z roku 1919. *Knihovna. Knihovnická revue* 29 – č. 2, 33–50.
- Kubiček, J. 2019:* Dějiny veřejných lidových knihoven v českých zemích. Brno.
- Milbauer, J. 1947:* Vzpomínka na dobrého člověka. *Chemický obzor* 22, 224–225.
- Moucha, A. 1937a:* Das Institut für deutsche Volksbildung in der ČSR. *Volk und Kultur. Zeitschrift für die deutsche öffentliche Bildungspflege* 1937, 4–6.
- Moucha, A. 1937b:* Zur Ausgestaltung unserer Fachbildung. *Volk und Kultur. Zeitschrift für die deutsche öffentliche Bildungspflege* 1937, 212–216.
- Moucha, A. 1947:* Správa knihovny. Praha.
- Moucha, A. – Schenk, E. 1930:* Stimmen zur Buchauswahl und Buchkritik. *Volksbildungsarbeit. Mitteilungsblätter für die deutsche öffentliche Bildungspflege* 3 (Büchereihefte), 41–44, 166–170.
- Oberkofler, G. 2005:* Käthe Spiegel. Aus dem Leben einer altösterreichischen Historikerin und Frauenrechtlerin in Prag. Innsbruck – Wien – Bosen.
- von Oertzen, Ch. 2000:* Networks of an Academic World Community: The Exodus of German-Speaking Women Scientists and the Refugee Aid Program of the American Association of University Woman. *Bulletin of the German Historical Institute* 27, 127–137.
- Pasák, T. 1997:* 17. listopad 1939 a Univerzita Karlova. Praha.
- Patzak, V. 1929:* Der erste gesamtstaatliche Volksbildnerkongreß in Brünn. Amtliches Protokoll über die Durchführung des ersten gesamtstaatlichen Volksbildnerkongresses in Brünn. *Volksbildungsarbeit. Mitteilungsblätter für die deutsche öffentliche Bildungspflege* 2 – Sonderheft. Teplitz-Schönau.
- Petrův, H. 2011:* Zákonné bezpráví. Židé v Protektorátu Čechy a Morava. Praha.
- Poch, J. [J. P.] 1934:* Třinedělní státní knihovnické kursy. *Časopis československých knihovníků* 13, 134.
- Poch, J. [J. P.] 1936:* Státní knihovnické kursy. *Časopis československých knihovníků* 15, 113–114.
- Poch, J. [J. P.] 1938a:* Státní knihovnické kursy r. 1937. *Časopis československých knihovníků* 17, 18.
- Poch, J. [J. P.] 1938b:* Praha. Státní knihovnická škola. *Časopis československých knihovníků* 17, 80.
- Radová, V. [V. R.] 1938:* Povinný pokračovací kurs pro německé knihovníky. *Časopis československých knihovníků* 17, 18–19.
- Raková, Z. 2008:* Kulturní aktivity českolipských spolků v meziválečném období (1918–1938). *Bezděz. Vlastivědný sborník Českolipska* 17, 101–127.

- Sborník MŠANO 1928–29*: Sborník ministerstva školství a národní osvěty IX. Díl II. Vysoké a umělecké školy a jiné školy obdobné. – Vědecké a obdobné ústavy. – Vědecké knihovny a některé knihovny jiné. – Vědecké zkušební komise. – Vědecké společnosti. Praha.
- Sborník MŠANO 1929–30*: Sborník ministerstva školství a národní osvěty X. Díl II. Vysoké a umělecké školy a jiné školy obdobné, vědecké a obdobné ústavy, vědecké knihovny a některé knihovny jiné, vědecké zkušební komise, vědecké společnosti. Praha.
- Sborník MŠANO 1934–35*: Sborník ministerstva školství a národní osvěty XIII. Díl II. Vysoké a umělecké školy a jiné školy obdobné, vědecké a obdobné ústavy, vědecké knihovny, vědecké zkušební komise, vědecké společnosti. Praha.
- Schenk, E. 1928*: Einheitliche Grundlagen für die Verwaltung unserer Gemeindebüchereien. In: V. Patzak (red.), Lidová výchova v demokracii. Sborník prací o lidové výchově, vyšších lidových školách, školském a poučném filmu, lidovými rozhlasu, knihovnické propagaci a správě. Praha, 430–441.
- Schenk, E. 1931*: Prag. Zentralwanderbücherei für die öffentlichen Deutschen Gemeindebüchereien. Volksbildungsarbeit. Mitteilungsblätter für die deutsche öffentliche Bildungspflege 4, 19–20.
- Schenk, E. 1935*: Die Anfänge der Urgeschichtsforschung im Spiegel der bildlichen Funddarstellung. Nepublikovaná disertační práce uložena v Národní knihovně České republiky (sign. Diss D 672).
- Schenk, E. 1938*: Die angelsächsische Literatur seit 1920. Ein Vortrag. Volk und Kultur. Zeitschrift für die deutsche öffentliche Bildungspflege 1938, 5–16.
- Schenk, E. M. 1972*: Zwanzig Jahre demokratische Erwachsenenbildung in den böhmischen Ländern 1918–1938. Vorgeschichte, Einrichtungen, Gesetze und Leistungen der deutschen öffentlichen Bildungspflege. München-Pullach – Berlin.
- Schenk, E. M. 1977*: Die Technische Hochschule in Prag und ihre Bibliothek 1718–1945. Bibliothek und Wissenschaft 11, 1–71.
- Schenk, E. hrsg. 1936*: Katalog der Zentralwanderbücherei. Volksbildungsarbeit. Mitteilungsblätter für die deutsche öffentliche Bildungspflege 8, 129–192.
- Schenk, E. hrsg. 1937a*: Katalog der Zentralwanderbücherei. Prag.
- Schenk, E. hrsg. 1937b*: Verzeichnis der verbotenen Bücher und Zeitschriften nach dem Stande vom 27. Feber 1937. Prag.
- Schenk, E. hrsg. 1937–38*: Verbotene Bücher. Zeitschrift für den Nachweis der verbotenen Bücher, Zeitungen und Zeitschriften. Brünn.
- Schenk, E. hrsg. 1938*: Wertvolle Bücher in billigen Ausgaben. Volk und Kultur. Zeitschrift für die deutsche öffentliche Bildungspflege 1938, 121–126.
- Schenková, A. 1947a*: [Bez názvu]. In: A. Moucha, Správa knihovny. Praha, 9–10.
- Schenková, A. [Dr. A. Sch.] 1947b*: Poznámka vydavatelova. In: A. Moucha, Správa knihovny. Praha, 191.
- Schön, V. 1934*: Der deutsche Buchwartekurs in Freiwaldau. Volksbildungsarbeit. Mitteilungsblätter für die deutsche öffentliche Bildungspflege 6, 30–31.
- Soukupová, B. 2018*: Instituce tzv. čestného árijství. Pohledy do mentality protektorátní společnosti (se zvláštním zřetelem k Moravě). In: P. Pálka (ed.), Židé a Morava XXIV. Kniha statí ze stejnojmenné konference konané v Muzeu Kroměřížska dne 8. 11. 2017. Kroměříž, 153–168.
- Šimůnek, M. V. 2025*: Narušená kontinuita. Česká věda, německá hegemonie a totální válka, 1939–1945. Edice 1938–1953 – svazek 46. Praha.
- Volk und Kultur 1937–38*: Volk und Kultur. Zeitschrift für die deutsche öffentliche Bildungspflege. Teplitz-Schönau.
- Zifreund, V. [Z.] 1937*: Der deutsche staatliche Buchwartelehrgang 1937. Volk und Kultur. Zeitschrift für die deutsche öffentliche Bildungspflege 1937, 249.

Elisabeth/Alžběta Schenk, Bibliothekarin mit jüdischen Wurzeln und Dokortitel in Prähistorie

Ein ungetrennter Teil der Geschichte der Archäologie sind Persönlichkeiten, für die dieses Fach am Rande der Interessen stand und die mehr oder weniger nur einen flüchtigen Einblick darin geworfen haben. Eine von ihnen ist Elisabeth Schenk, die 1935 an der Deutschen Universität in Prag mit der Disser-

tation über Prähistorie promovierte (*Schenk 1935*). Von 1934 bis 1938/1939 war sie (passives) Mitglied der Deutschen Gesellschaft für Vor- und Frühgeschichte in der Tschechoslowakei, eines Vereines, der seit seiner Gründung im Jahre 1924 vor allem ethnische Deutsche mit Interesse an Vorgeschichte zusammengebracht hat. Gleichzeitig war sie damals auch Abonnentin der Zeitschrift *Sudeta*. Beruflich war sie seit etwa ihren Dreißigern mit dem Bibliothekswesen verbunden, wo sie im Gegenteil eine ziemlich beachtliche Spur hinterlassen hat.

Bis vor Kurzem wurde Elisabeth Schenk in der Literatur zur Geschichte der Archäologie in den böhmischen Ländern nur gelegentlich erwähnt, und zwar gerade im Zusammenhang mit ihrem Studium der Prähistorie an der Deutschen Universität in Prag (*Blažek 2006*, 238; *Hlava 2019*, 172, pozn. 543; *idem 2025a*, 52, pozn. 14). Im Gegensatz dazu erhielt sie in der Geschichte des Bibliothekswesens sogar einen separaten (und relativ detaillierten) Eintrag im offiziellen Online-Lexikon der böhmischen Bibliothekare (*Slovník českých knihovníků*). Ihre biografischen Daten wurden aus diesem Lexikon vor einigen Jahren fast vollständig in einen zusammenfassenden Aufsatz über Absolventinnen der Vorgeschichte an der Deutschen Universität in Prag in den 1930er Jahren übernommen, der im Rahmen eines Projekts über die Rolle von Frauen in der deutschen Archäologie entstand (*Gutsmiedl-Schümann 2023*).

Elisabeth Schenk (*Abb. 1*) wurde am 2. März 1898 in Pressburg (heute Bratislava) in eine jüdische Familie geboren. Im Jahre 1918 schloss sie das Studium am dortigen Ungarischen Evangelischen Lyzeum ab. 1927 zog sie nach Prag und studierte dort im Schuljahr 1927/1928 an der Staatlichen Bibliothekarschule. Dort hat sie Anton Moucha (1882–1945) kennengelernt, eine der bedeutendsten Persönlichkeiten des tschechoslowakischen Bibliothekswesens während der Zwischenkriegszeit. Er war ein Berater und Mentor für sie und half ihr selbstlos. Ab Oktober 1928 war sie bei der Zentralwanderbücherei für die öffentlichen deutschen Gemeindebüchereien beschäftigt, an deren Gründung sich gerade Anton Moucha beteiligte. Ab Februar 1936 arbeitete sie an der Bibliothek der Technischen Hochschulen in Prag, wo Anton Moucha Direktor war. Sie unterrichtete an der Staatlichen Bibliothekarschule, hielt Vorlesungen in den Sommerlehrgänge für Bibliothekare und engagierte sich zusammen mit Anton Moucha auch in den Aktivitäten der deutschen öffentlichen Bildungspflege.

Um den Jahreswechsel 1938/1939 wurde sie zur National- und Universitätsbibliothek (heute Nationalbibliothek der Tschechischen Republik) versetzt. Unmittelbar danach, ab Februar 1939, wurde sie dank Anton Moucha nach Turčiansky Sv. Martin in der Slowakei geschickt, wo sie die Bibliothek der Technischen Hochschule von Dr. M. R. Štefánik katalogisieren sollte. Bereits in den ersten Monaten des Jahres 1939 wurde sie wegen ihrer jüdischen Herkunft verfolgt, obwohl sie 1928 getauft worden war. Im März 1939 schickte sie die Leitung der National- und Universitätsbibliothek in den Zwangsurlaub, doch Schenk konnte bis Ende 1939 weiterhin in der Slowakei arbeiten. Nach ihrer Rückkehr nach Prag wurde sie Ende Januar 1940 entlassen. Ihr weiteres Schicksal bis 1945 ist unklar. Man kann annehmen, daß sie wahrscheinlich dank der Identitätsänderung in Bezug auf ihre Herkunft überlebte.

Nach dem Zweiten Weltkrieg wurde sie für die Rassenverfolgung entschädigt. Am 1. März 1947 trat sie als Bibliothekarin am T. G. Masaryk-Institut ein, erlitt jedoch wenige Tage später einen komplizierten Bruch der rechten Hand. Im Sommer 1947 reiste sie zur Behandlung nach Großbritannien, von wo sie nie zurückkehrte. Sie starb am 18. Dezember 1979 in London. Sie ist in Prag auf dem Wolschaner Friedhof in dem gemeinsamen Grab mit Anton Moucha, in das ihre Urne im Juni 1980 eingelegt wurde, beigesetzt (*Abb. 2*).

Deutsch von *Jana Kličová*

Abb. 1. Elisabeth Schenk auf einem Foto, das einem 1947 ausgestellten Passantrag beigelegt war.

Abb. 2. Das Grab auf dem Wolschaner Friedhof in Prag, in dem die Urne mit den sterblichen Überresten von Elisabeth Schenk beigelegt ist.

